

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5'2019

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. № 1328 (економічні науки). Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 10 від 14 травня

2019 р.) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (Протокол № 12 від 16 травня 2019 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 17.05.2019

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2019
© "Економіка. Фінанси. Право",
2019

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 5'2019

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 21 December 2015 № 1328 (economic sciences). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on July 11, 2016 № 820 (legal sciences). Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

The journal has been assigned an International Identification Number ISSN 2409-1944.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with Tavrian National University after V.I. Vernadskyi and the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 10 dated May 14, 2019) and the Academic Council of the Tavrian National University after V.I. Vernadskyi (Protocol № 12 dated May 16, 2019). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 17.05.2019

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2019
© "Economics. Finances. Law",
2019

Typography: LLC "International Business
Center"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, д.е.н., керуючий партнер аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Ради Аудиторської палати України, член ФІБАУ

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП), Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедрою менеджменту та міжнародних економічних відносин Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Невелес Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потішняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка

Прухівський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСОНА

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, в.о. ректора Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Царенко Оксана Вячеславівна, д.е.н., професор, завідувач кафедрою обліку та аудиту, Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Члени редакційної колегії з правових наук:

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, полковник поліції

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, економіко-правовий коледж, кафедра права

Дзюжа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, д.н.держ.упр., к.ю.н., доцент, завідувач кафедрою конституційного і міжнародного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, член відділу цивільно-правових наук Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор: Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Head of the Editorial Board of Economic Sciences:

Butynets Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Bondar Valerii Petrovych, Dr. Economics, managing partner of the audit firm "HLB UKRAINE", member of the Board of the Audit Chamber of Ukraine, member of the Ukrainian Federation of Professional Accountants and Auditors

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Vinichenko Ihor Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Economic Theory and Economics of Rural Economy Department of the Dnipro State Agrarian and Economic University

Datsii Oleksandr Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the of Finance, Banking and Insurance Department of the Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Honored Worker of Education of Ukraine

Ivaniuta Vasyi Falymonovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Management Department, Poltava University of Economics and Trade

Klymeniuk Mykola Mykolaiovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Management and International Economic Relations Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Neveliev Oleksandr Mykhailovych, Dr. Economics, Associate Professor

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Redko Oleksandr Yuriiiovych, Dr. Economics, First Vice-Rector for the scientific and pedagogical work, Professor, Academician of National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Suk Petro Leonidovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Accounting and Taxation Department of Separated Division of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Associate Professor, acting Rector of the Higher Educational Institution "International Technology University "Mykolaiv Polytechnic""

Tsarenko Oksana Viacheslavivna, Dr. Economics, Professor, Head of the Accounting and Audit Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Head of the Editorial Board of Law Sciences:

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Members of the editorial board of Law Sciences:

Bychkova Svitlana Serhiivna, Dr. Law, Professor, Head of the Civil Law and Process Department of the National Academy of Internal Affairs, Colonel of the Police

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Economics and Law College, Law Department

Dzuzha Oleksandr Mykolaiovych, Dr. Law, Professor, Chief Scientist of the Research and Development work organization Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine

Klymenko Olena Viktorivna, Dr. Public Administration, PhD Law, Associate Professor, Head of the Constitutional and International Law Department of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Kopan Olexsii Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Lead Researcher of the Pre-trial Investigation Problems Scientific Laboratory of the Educational-Scientific Institute № 1

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, member of the Civil Law Sciences Department of the Private Law and Entrepreneurship Research Institute after Academician F.H. Burchak of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Associate Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla

Frytskyyi Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Chief Editor

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Technical editor: Kutsiak Oleksandr Anatoliiovych

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

<i>Т.В. АВЕРІХІНА, О.Б. КОЛОМІНА, О.О. НІКУЛЬЧА.</i> Сутність, роль основних підходів до формування інтелектуального капіталу ВНЗ, зарубіжний досвід	6
<i>А.Г. ІВАЩЕНКО, О.О. ШКОЛЕНКО.</i> Сучасний стан, діюча практика та умови банківського кредитування малого та середнього підприємництва України	10
<i>В.В. МАКАРЧУК.</i> Надання земель козацькій старшині в Українській гетьманській державі	19
<i>Т.Я. МАТКІВСЬКА, О.В. ПОПОВИЧ.</i> Тлумачення поняття «грошові потоки» та їх класифікація	23
<i>І.В. ОЗЕРСЬКИЙ.</i> Організаційно-правові аспекти застосування медіації в третейських судах України ...	28
<i>А.М. ГЕРАСИМОВИЧ.</i> Вдосконалення організації облікової політики сучасного підприємства	32
<i>Т.С. ШЕЛЬЧУК.</i> Проблемні питання діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури	37

CONTENTS

<i>T.V. AVERIKHINA, O.B. KOLOMINA, O.O. NIKULCHA.</i> The essence, the role of the main approaches to the formation of intellectual capital a higher education institution, foreign experience	6
<i>A.H. IVASHCHENKO, O.O. SHKOLENKO.</i> Current state, active practice and conditions of banking lending of small and medium enterprises of Ukraine	10
<i>V.V. MAKARCHUK.</i> Providing land to Cossack elder in the Ukrainian hetman country	19
<i>T.Ya. MATKIVSKA, O.V. POPOVYCH.</i> Definition of «cash flows» and their classification	23
<i>I.V. OZERSKYI.</i> Organizational and legal aspects of the application of mediation in arbitration courts of Ukraine	28
<i>A.M. HERASYMOVYCH.</i> Improving the organization of accounting policies of the modern enterprise	32
<i>T.S. SHELCHUK.</i> Problematic issues in the activities of the special anti-corruption prosecutor's office	37

АВЕРІХІНАТетяна Володимирівна
t.v.averihina@mzeid.inк.е.н., доцент кафедри, Одеський
національний політехнічний
Університет**КОЛОМІНА**Ольга Борисівна
o.b.kolomina@mzeid.inк.е.н., старший викладач, Одеський
національний політехнічний
Університет**НІКУЛЬЧА**Олександра Олександрівна
sashanikulcha2015@gmail.comстудент, Одеський національний
політехнічний Університет

УДК 339.166.5:378.015

**СУТНІСТЬ, РОЛЬ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ВНЗ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****THE ESSENCE, THE ROLE OF THE MAIN APPROACHES TO THE FORMATION OF INTELLECTUAL
CAPITAL A HIGHER EDUCATION INSTITUTION, FOREIGN EXPERIENCE***AVERIKHINA Tetiana Volodymyrivna – PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa National Polytechnic University**KOLOMINA Olha Borysivna – PhD in Economics, Senior Lecturer, Odesa National Polytechnic University**NIKULCHA Oleksandra Oleksandrivna – student, Odesa National Polytechnic University*

У статті досліджені питання пов'язані з основними підходами до формування інтелектуального капіталу вузу, основні форми його підтримки на прикладі зарубіжного досвіду. Запропоновано різні підходи до трактування поняття інтелектуального капіталу. Виявлено, що основним орієнтиром, використовуючи зарубіжний досвід, реформування системи вищої освіти, в Україні пропонується використовувати нові підходи до формування інтелектуального капіталу пов'язані в першу чергу з розподілом бюджетних коштів в цій сфері, що враховують накопичений інтелектуальний потенціал вузу.

* * *

В статье исследованы вопросы связанные с основными подходами к формированию интеллектуального капитала вуза, основные формы его поддержки на примере зарубежного опыта. Предложены различные подходы к трактованию понятия интеллектуального капитала. Выведено, что основным ориентиром, используя зарубежный опыт, реформирования системы высшего образования, в Украине предлагается использовать новые подходы к формированию интеллектуального капитала связанные в первую очередь с распределением бюджетных средств в этой сфере, учитывающие накопленный интеллектуальный потенциал вуза.

* * *

The article examines the issues related to the main approaches to the formation of the intellectual capital of the university, the main forms of its support on the example of foreign experience. Various approaches to the interpretation of the concept of intellectual capital are proposed. It is revealed that the main guideline, using foreign experience, in reforming the higher education system, in Ukraine is to use new approaches to the formation of intellectual capital associated primarily with the distribution of budget funds in this area, taking into account the accumulated intellectual potential of the university.

For Ukrainian reality, the intellectual capital of universities represents a key resource, expressed in the knowledge and competence assets of the faculty's teaching staff, in the assets of the labor market that modern higher education is oriented to, in the assets of its infrastructure, which helps to stimulate and develop scientific thought, as well as ensure effective activities of universities in accordance with the economic requirements of the market.

It is considered that foreign experience in the formation and development of intellectual capital of universities should develop in the following directions: close cooperation with the industrial and public sectors of the economy; the successful application of new scientific and practical ideas that are research in the long run and depend on both private and academic investment; financial support of the university, creation of new directions and priorities in business and economy; the central place in the development of the intellectual capital of universities is the role of the state in foreign countries and its funding research and development work.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, гранти, НДДКР**Ключевые слова:** интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, гранты, НИОКР**Keywords:** intellectual capital, human capital, structural capital, grants, R&D**ВСТУП**

Конкурентні переваги та лідерство в процесі ринкових відносин базується на ефективному використанні особливих за своєю суттю нематеріальних ресурсів, які сприяють інтенсивному інноваційному розвитку, їх називають інтелектуальним капіталом.

Для дослідження інтелектуального капіталу з метою одержання економічної вигоди потрібно ідентифікувати його складові компоненти, оцінити перспективи,

роль основних підходів до його формування. Однак, багатогранність та неоднозначність тлумачення даного поняття до цього часу викликають суперечливість у підходах для з'ясування сутності та структури інтелектуального капіталу, ролі основних підходів до його формування. Означене вище спонукало до написання даної статті.

МЕТА СТАТТІ – проаналізувати основні підходи до формування інтелектуального капіталу ВНЗ України

та основні форми його підтримки на прикладі зарубіжного досвіду.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дана робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. При проведенні дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах розвитку економіки країни все більше значення набуває інтелектуальний капітал, тому питання його сутності, можливості відображення в обліку для цілей управління все більше привертає увагу економістів-дослідників. Це пояснюється тим, що з розвитком ринкової економіки відбувається зростання розуміння цінності інтелектуального капіталу, яка безпосередньо впливає на забезпечення конкурентних переваг. Як визначають С.М. Войт та С.Б. Холод [1], «...саме інтелектуальний капітал в сучасних умовах є ключовим фактором економічного зростання і головною цінністю суспільства», що підтверджує важливу роль інтелектуального капіталу в управлінні.

Вперше поняття інтелектуального капіталу було використано у 1969 р. Дж. Гелбрейтом. Одним з відомих економістів-теоретиків ХХ ст. у праці «Знання – як капітал» [2]. Автор мав на увазі під цим терміном результат інтелектуальних здібностей людей, адже вони є визначальним багатством будь-якого суспільства.

Визнаними у світі піонерами з визначення інтелектуального капіталу є Лейф Едвінссон та Майкл Мелоун. В їхній книзі «Интеллектуальный капитал» [3] чітко сформульовані визначення та висновки, які підкріплені даними прикладних соціологічних досліджень та реально використовуються у практиці сучасних корпорацій. Автори відносять до інтелектуального капіталу фактично усі види ресурсів, до яких неможливо застосувати традиційні оцінки корпорацій. Ними виділено у структурі інтелектуального капіталу дві головних складові – «людський» капітал (human capital) та «структурний» капітал (structural capital), головною особливістю яких є те, що кожна з них породжена знаннями людини. Сукупність цих знань визначає приховані джерела цінності, які наділяють компанію не традиційно високою ринковою оцінкою.

Першим дослідником природи інтелектуального капіталу вважається Томас Стюарт (Thomas Stewart). Він говорив, що інтелектуальний капітал це сума знань усіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [4].

К. Арабян вважає інтелектуальний капітал складовою інтелектуального потенціалу: «інтелектуальний потенціал (знання компанії) являє собою сукупність усіх формалізованих і неформалізованих знань компанії та вміщує три основних компоненти: інтелектуальний капітал, інформаційний капітал, людський капітал» [5].

О. Кудирко вважає «нематеріальні активи» більш широким поняттям, якому притаманні всі аспекти невідчутних активів, воно включає у себе інтелектуальні складові [6].

Дехто з дослідників отожднює поняття «інтелектуальний капітал» з нематеріальними активами (С.В. Комаров, А.Н. Мухаметшин [7]), але це поняття більш

широке і включає в себе нематеріальні активи.

Аналіз цих праць та іншої сучасної економічної літератури показав, що сутність інтелектуального капіталу розкривається через визначення його структури, призначення, можливостей управління ним з метою одержання вигоди.

Головну роль у формуванні, розвитку й реалізації інтелектуального капіталу відіграє вища освіта, яка безпосередньо формує людський капітал і опосередковано через нього впливає на формування організаційного і інтерфейсного капіталів як основних підсистем інтелектуального капіталу [8]. Її головне завдання – підготувати фахівців, здатних і бажаючих створювати й сприймати зміни й нововведення [2]. Саме здатність ефективно продукувати нові найсучасніші знання і доносити їх до споживачів (студентів та слухачів), формувати нові генерації висококваліфікованих фахівців і адаптувати їх до мінливих вимог ринку визначають конкурентоспроможність національної системи освіти і конкретних вищих навчальних закладів (ВНЗ).

У цих умовах актуальним є роль основних підлодів до формування інтелектуального капіталу ВНЗ, визначення їх сильних і слабких сторін у наявних умовах становлення інформаційної економіки з метою розроблення дієвих рекомендацій для посилення конкурентних позицій ВНЗ на ринку освітніх послуг.

У загальному випадку до інтелектуального капіталу ВНЗ слід відносити інформаційні, інтелектуальні та інші нематеріальні й матеріальні активи, які містять:

- знання та досвід науково-педагогічних працівників;
- ліцензії та документи про акредитацію окремих спеціальностей і ВНЗ у цілому;
- засвідчену сертифікатами відповідність освітніх послуг ВНЗ вітчизняним і міжнародним стандартам освіти, наприклад, розвинених країн, що забезпечує визнання ними дипломів про вищу освіту;
- наукову інформацію (монографії, звіти про НДДКР, наукові статті тощо);
- навчально-методичну інформацію (робочі програми, підручники та навчальні посібники, методичні вказівки, тести тощо);
- корпоративну культуру і соціально-психологічний клімат у ВНЗ та його підрозділах;
- налагоджені зв'язки зі своїми контрагентами (абітурієнтами, освітніми закладами, що їх готують, посередниками, у тому числі іноземними, у наданні освітніх послуг, підприємствами та установами, що забезпечують працевлаштування випускників тощо), а також представниками контактних аудиторій (засобами масової інформації, кредитно-фінансовими установами, політичними рухами, органами влади тощо), налагоджена і перевірена часом система працевлаштування;
- економічну інформацію (маркетингову, відомості про економічних контрагентів ВНЗ, наприклад, про фірми, що здійснюють набір студентів за кордоном, техніко-економічні характеристики навчального, дослідного та виробничого обладнання, технології тощо);
- права власності ВНЗ та його працівників на продукцію інтелектуальної праці (ноу-хау, патенти, зареєстровані торговельні марки, «розкручені» бренди, промислові зразки тощо);
- програмне, інформаційне та інше забезпечення

комп'ютерних інформаційних систем (ІС);
 – наукомісткі вироби та послуги, технології їх виробництва;
 – засоби комунікації та зв'язку, інформаційні системи та технології управління (переважно комп'ютерні);

– імідж та ділову репутація ВНЗ.
 Узагальнюючи вищенаведену інформацію, структуру інтелектуального капіталу ВНЗ можна зобразити таким чином (рис. 1).

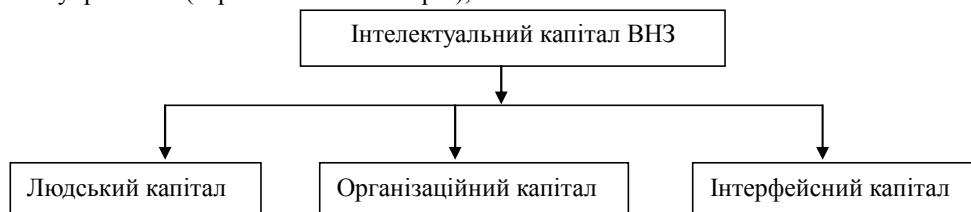

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу ВНЗ

У сукупності всі структурні елементи інноваційного капіталу використовуються в основних бізнес-процесах ВНЗ і формують головний результат діяльності ВНЗ – випускників, майбутнього фахівця, бакалавра, магістра тощо. Важливість і значимість кожної зі складових інноваційного капіталу очевидна, а їх взаємодія має суттєвий вплив на створення і примноження інноваційного капіталу вузу.

При формуванні інноваційного капіталу вузу необхідно враховувати його особливості, пов'язані з характером завдань і функцій, які виконуються вищими навчальними закладами.

Відповідно до процесного підходу формування інноваційного капіталу відбувається в результаті виконання завдань і функцій вузу, основними з яких є:

- розвиток фундаментальних досліджень як основи для створення нових знань, освоєння нових технологій, становлення і розвитку наукових шкіл, наукових колективів на найважливіших напрямках розвитку науки та техніки;
- забезпечення підготовки в вузах кваліфікованих фахівців і педагогічних кадрів вищої кваліфікації на основі новітніх досягнень;
- збереження і зміцнення визначального характеру науки для розвитку системи вищої освіти;
- розвиток інноваційної діяльності вузів;
- розвиток співпраці з науково-дослідними інститутами і підприємствами;
- створення умов для захисту інтелектуальної власності та авторських прав розробників як основи зміцнення і розвитку вузівської науки;
- створення якісно нової експериментально-виробничої бази вищої школи;
- розвиток фінансової бази досліджень і розробок за рахунок використання позабюджетних коштів і інноваційної діяльності;
- розширення міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів в області інтелектуальності власності.

Для залучення інтелектуального капіталу необхідно коригувати бюджетні інструменти для подальшого інвестування у наукові дослідження, виробляти диференційовані підходи до підтримки і фінансування різних стадій дослідницького циклу, встановлювати зрозумілий і прозорий зв'язок між науковими результатами і винагородою, яка є адресною. І в той же час, надавати різні можливості для творчого зростання і професійної самореалізації молодих дослідників.

Наприклад, у зарубіжній практиці розвиток інтелектуального капіталу ВНЗ здійснюється за допомогою підтримки держави наукової та інноваційної діяльності у вищих школах.

У Великобританії підходи до формування інтелектуального капіталу реалізується через систему «подвійний підтримки». Стратегічне фінансування проводиться через одноразові субсидії. Паралельно департамент інновацій, університетів і компетенцій фінансує дослідницькі поради, які, у свою чергу, інвестують дослідження в країні на проектній основі. Таким чином, одноразові субсидії забезпечують стабільність і стратегічні ресурси, які університети можуть витратити відповідно до своїх пріоритетів і програм розвитку.

Основні підходи до формування інтелектуального капіталу ВНЗ в Ірландії проходять через розвиток зв'язків вищої освіти і промисловості. При цьому велика роль держави в інноваційних процесах: підтримується ряд ініціатив із розвитку зв'язків між системою вищої освіти і промисловістю. Прикладом такої ініціативи може служити установа центрів науки, інженерії та технології з метою накопичення та обміну знаннями, створення і використання можливостей для інновацій. Прикладні дослідні центри при ВУЗах працюють з дослідниками для виявлення комерційних можливостей у тому чи іншому проекті, для укладення договорів з підприємствами, захисту прав інтелектуальної власності кафедр університету [9].

Якщо говорити про Норвегію, то вона приділяє велику увагу взаємодії освіти і науки: є велика кількість як державних і приватних науково-дослідних інститутів. Всі ВНЗ Норвегії зобов'язані проводити фундаментальні дослідження та підготовку наукових працівників, використовуючи роботи випускників ВНЗ і програми докторантів. Університети відповідають не тільки за проведення фундаментальних досліджень і підготовку наукових кадрів, а й за комерційне використання результатів винаходів, зроблених їх співробітниками. Частка державних інвестицій відносно висока – близько 1,7 % від ВВП [9].

Особливо цікавий досвід Сінгапуру у підходах формування інтелектуального капіталу вищої школи. Основний підхід ґрунтується на забезпечення фізичного та емоційного благополуччя вчених (адаптація), підтримка розвитку, максимальне розкриття наукового потенціалу, фінансове заохочення наукових досягнень.

Виявляються сильні і слабкі сторони вченого, після

закінчення аспірантури вчений 2 роки проводить у науково-дослідному інституті, потім вибирає шлях у промисловість, корпоративні лабораторії, державне управління, до ВНЗ або НДІ. Також виплачуються різні нагороди і стипендії для талановитих вчених на всіх етапах їх кар'єри, від молодих студентів до докторських стипендіатів.

Використовуючи закордонний досвід реформування системи вищої освіти, в Україні пропонується використовувати нові підходи до формування інтелектуального капіталу пов'язані в першу чергу з розподілом бюджетних коштів у цій сфері, що враховують накопичений інтелектуальний потенціал ВНЗ. Діяльність ВНЗ багато в чому заснована на нематеріальній базі, що включає в себе знання, досвід професорсько-викладацького складу, розроблені навчально-методичні матеріали, що використовуються в навчальному процесі, наукові розробки, патенти, ліцензії тощо, які є головними активами ВНЗ. Інтелектуальний капітал ВНЗ повинен представляти ноу-хау кафедр, включаючи колективний досвід і навички, які покликані підвищувати їх ефективність та розвивати новаторські ідеї.

Для української дійсності інтелектуальний капітал ВНЗ являє ключовий ресурс, виражений в знанневих і компетентнісних активах ПВС кафедр, в активах ринку праці, на які орієнтується сучасна вища школа, в активах її інфраструктури, яка допомагає стимулювати і розвивати наукову думку, а також забезпечувати ефективну діяльність ВНЗ в відповідно до економічних вимог ринку.

ВИСНОВКИ

Розглянутий зарубіжний досвід формування та розвитку інтелектуального капіталу ВНЗ повинен розвиватися за наступними напрямками:

- тісна співпраця з виробничим і державним сектором економіки дозволяє закордонному науковому співтовариству ВНЗ розвивати нові форми співпраці та впроваджувати свої досягнення в різні сектори економіки;

- успішне застосування нових науково-практичних ідей не відбувається випадково, вони представляють собою дослідження у довгостроковій перспективі і залежать багато в чому як від приватних, так і від академічних інвестицій;

- фінансова підтримка університету є вагомим фактором для просування наукових думок, які в подальшому можуть послужити основою для розвитку або навіть створення нових напрямків і пріоритетів у бізнесі та економіці;

- центральне місце у розвитку інтелектуального капіталу університетів займає роль держави у зарубіжних країнах і його фінансування НДДКР, що обчислюються мільярдами і має колосальний вплив на зростання економіки і виробництва.

Список використаних джерел

1. Voit S.M., Kholod S.B. Активізація трудового творчого потенціалу через інтелектуальний капітал. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2016_1_6
2. Gulbrein Zh. Знание – как капитал / пер. с англ. под ред. М.В. Грега. М.: Знание, 1998. 217с.
3. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. N.Y.: Harper Business, 1997. 225 p.
4. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / пер. с англ. В. Ноздриной. М.: Поколение, 2007. 368 с.
5. Арабян К.К. Методика оценки интеллектуальных активов: монография / за ред. проф. К.К. Арабян. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 127с.
6. Кудирко О.В. Нематеріальні активи та інтелектуальний капітал: порівняльний аналіз економічних категорій. Академічний огляд. 2013. № 2 (39). С. 30-35.
7. Комаров С.В., Мухаметшин А.Н. Методологический анализ категории «нематериальный капитал». Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. 2012. № 13 (37). С. 45-64.
8. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства. Економіка України. 2008. № 11. С. 16-26.
9. Селивестоват О.В., Фролова Н.С. Интеллектуальный капитал ВУЗа, как один из компонентов образовательных услуг: международный опыт финансирования и развития научного потенциала высшей школы. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/167EVN314.pdf>

References

1. Voit S.M, Kholod S.B Activation of labor creative potential through intellectual capital. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2016_1_6 (in Ukrainian).
2. Gulbrein Zh. Knowledge – as capital / transl. from English by ed. M.V. Greg. Moscow: Knowledge, 1998. 217 p. (in Russian).
3. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. N.Y.: Harper Business, 1997. 225 p.
4. Stuart Thomas A. Intellectual capital. New source of wealth organizations / transl. from English V. Nozdrina. Moscow: Generation, 2007. 368 p. (in Russian).
5. Arabyan K.K. The method of evaluation of intellectual assets: monograph / ed. prof. K.K. Arabyan. Moscow: UNITI-DANA, 2010. 127 p. (in Russian).
6. Kudyрко O.V. Intangible assets and intellectual capital: a comparative analysis of economic categories. Academic review. 2013. № 2 (39). pp. 30-35. (in Ukrainian).
7. Komarov S.V., Mukhametshyn A.N. Methodological analysis of the category "intangible capital". Bulletin PNIPIU. Social and economic sciences. 2012. № 13 (37). pp. 45-64. (in Russian).
8. Ilyashenko S.M. The essence, structure and methodical basis for assessing the intellectual capital of an enterprise. Ukraine economy. 2008. № 11. pp. 16-26. (in Ukrainian).
9. Selivestovat O.V., Frolova N.S. Intellectual capital of the university, as one of the components of educational services: international experience in financing and developing the scientific potential of higher education schools. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/167EVN314.pdf> (in Russian).

ІВАЩЕНКО
Алла Григорівна
algriv3@gmail.com

УДК 336.77

ШКОЛЕНКО
Оксана Олегівна
Shkolenko.oksana@gmail.com

к.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

**СУЧАСНИЙ СТАН, ДІЮЧА ПРАКТИКА ТА
УМОВИ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
УКРАЇНИ**

магістр, Одеський національний
політехнічний університет

**CURRENT STATE, ACTIVE PRACTICE AND
CONDITIONS OF BANKING LENDING OF
SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES OF
UKRAINE**

IVASHCHENKO Alla Hryhorivna – PhD in Economics, Associate Professor, Odesa National Polytechnic University

SHKOLENKO Oksana Olehivna – master, Odesa National Polytechnic University

У статті дано оцінку сучасного стану малого та середнього підприємництва України та його значення в розвитку вітчизняної економіки. Проаналізовано умови кредитування цього сектору економіки банками України та проблеми, з якими він стикається. Запропоновано дієві шляхи підвищення ефективності фінансування малих та середніх підприємств шляхом удосконалення системи їх кредитування. У статті також підкреслена необхідність державної підтримки, регулювання та вдосконалення механізмів, форм і методів управління розвитком українського малого та середнього підприємництва, та створення інституційної мотивації залучення банків до кредитування малого та середнього бізнесу з метою зменшення ризику неповернення позик при кредитуванні певного сектору економіки.

* * *

В статье дана оценка современного состояния малого и среднего предпринимательства Украины и его значение в развитии отечественной экономики. Проанализированы условия кредитования этого сектора экономики банками Украины и проблемы, с которыми он сталкивается. Предложены действенные пути повышения эффективности финансирования малых и средних предприятий путем совершенствования системы их кредитования. В статье также подчеркнута необходимость государственной поддержки, регулирования и совершенствования механизмов, форм и методов управления развитием украинского малого и среднего предпринимательства, и создание институциональной мотивации привлечения банков к кредитованию малого и среднего бизнеса с целью уменьшения риска невозврата займов при кредитовании определенного сектора экономики.

* * *

The article assesses the current state of small and medium-sized businesses in Ukraine and its importance in the development of the domestic economy. The conditions for lending to this sector of the economy by Ukrainian banks and the problems it faces are analyzed. The effective ways to improve the efficiency of financing small and medium enterprises by improving their lending system are proposed. The article also stressed the need for state support, regulation and improvement of the mechanisms, forms and methods of managing the development of Ukrainian small and medium-sized businesses, and creating an institutional motivation to attract banks to lend to small and medium businesses in order to reduce the risk of loan defaults when lending to a specific sector of the economy.

The gradual renewal of the economy requires the further development of small and medium-sized businesses in Ukraine, the existence of which is impossible without the use of credit funds. Banks are trying to continue to cooperate with SMEs, reducing the level of interest rates on loans, increasing the amount of loans for business development and their term, expanding the volume of banking products for SMEs. However, interest rates are still quite high, lending conditions are tough, and lending terms are short-term, which discourage a significant part of SMEs from attracting bank loans. In addition, high risks of lending to the SME segment, instability of the banking system of Ukraine, a significant proportion of overdue loans in the total amount of loans indicates a deterioration in the financial condition of business entities and an unstable economic situation in the state, in turn, discourages banks from working with SMEs. Consequently, to solve the problem of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine, three parties play an important role – the state, the banking sector and enterprises, which should act as one.

Ключові слова: малі та середні підприємства (МСП), малий та середній бізнес (МСБ), комерційні банки, джерела фінансування, банківське кредитування, умови кредитування, процентна ставка кредитування, кредитні ризики, державна підтримка

Ключевые слова: малые и средние предприятия (МСП), малый и средний бизнес (МСБ), коммерческие банки, источники финансирования, банковское кредитование, условия кредитования, процентная ставка кредитования, кредитные риски, государственная поддержка

Keywords: small and medium-sized enterprises (SMEs), small and medium-sized businesses, commercial banks, sources of financing, bank lending, credit conditions, interest rate on loans, credit risks, government support

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Внаслідок економічних та політичних обставин за останні роки стан суб'єктів малого та середнього

підприємства значно погіршився. Власний капітал щороку займає все більшу частку в основному капіталі підприємств малого та середнього бізнесу. Потреба у кредитних коштах щоразу зростає, проте доступність

кредитів залишається обмеженою через жорсткі умови та високі ставки банків. Тому проблема кредитування малого та середнього бізнесу в Україні є досить актуальною в умовах сьогодення. Державі, щоб сформувати стійку фінансову систему в країні і створити середній клас, потрібно максимально підтримати малий та середній бізнес, адже він є ознакою прогресивної, розвинутої економіки. Це обумовлено тим, що саме діяльність малих та середніх підприємств забезпечує створення більшої частини валового внутрішнього продукту у країнах з розвинутою економікою (від 50 % до 65 %), на які сьогодні орієнтується Україна, де частка малого бізнесу у ВВП становить у 2015-2017 рр. лише тільки 6 % – 10 % – 16,7 %. Активна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в перспективі сприяє створенню великої кількості робочих місць, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню національного доходу. Малі та середні підприємства є потужним чинником в розвитку науково-технічного прогресу та формують здорове конкурентне середовище в галузях економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєвий внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів, проблематики розвитку та кредитування малого та середнього бізнесу зробили П. Друкер, А. Маршал, Й. Шумпетер, Е. Долан, Р. Котгер, Е. Рід, Е. Сміт, О. Лаврушин, В. Усоскін, Г. Белоглазова, Б. Райзберг, Ю. Старостін, В. Фадеев, І. Шапкін, І. Балабанов, Є. Жуков, М. Савельєва, Л. Поліщук, В. Афанасьєв, Л. Ібадова, В. Рубе, В. Мосейко, Г. Франовська, В. Крухмаль, А. Алексєєв, Є. Сиченко та низка інших вітчизняних та зарубіжних учених-економістів та практиків, що займаються проблемою функціонування малого та середнього бізнесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

У роботах зарубіжних та українських вчених знайшли відображення загальні питання розвитку малого та середнього бізнесу, але існує низка проблем, які й досі залишаються невирішеними, особливо з позицій практичних основ формування системи банківського кредитування малого та середнього бізнесу. Недостатньо вивченими залишаються також проблеми державної фінансово-кредитної підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, визначення альтернативних джерел залучення коштів, а також шляхи розв'язання проблем кредитування малих та середніх підприємств банками України стосовно підвищення ефективності їх фінансування та мінімізації кредитних ризиків при кредитуванні малого та середнього бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є аналіз сучасного стану та умов банківського кредитування підприємств малого та середнього бізнесу в Україні і обґрунтування заходів розвитку українського малого підприємництва шляхом вирішення проблем у сфері його фінансування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процвітання будь-якої країни потребує максимальної зайнятості працездатного населення і стабільного економічного розвитку, сприяючи розвитку соціальної

сфери та економіки безпосередньо. В економічно-розвинених державах світу саме малі та середні підприємства є основною рушійною силою економіки, основою її середнього класу. Недаремно фахівці запевняють, що без них існування великих підприємств опинилося би під значним питанням.

Сьогоденний стан малого та середнього бізнесу в Україні, на жаль, не можна назвати задовільним – малий бізнес нашої країни поки, що не є повноцінним провідником ринкових інновацій та рушієм економічного зростання. Для прикладу в Німеччині близько 70 % загального об'єму продукції створюється саме малим та середнім бізнесом. Частка малих та середніх підприємств у валовому внутрішньому продукті України становила у 2015-2016 рр. – 6 % - 10 %, а нині становить близько 16,7 %, у країнах Західної Європи цей показник складає 50 – 65 %, в США – 62 %, в Японії – 63 %, у Польщі – 47 %, у Канаді – 27 %, у Чехії – 35 %.

Підкреслимо, що значну роль у подоланні кризових явищ економіки країни відіграють саме підприємства малого та середнього бізнесу (МСБ), які за підтримкою держави та виваженої банківської політики спроможні стабілізувати загальну економічну ситуацію у країні, шляхом створення додаткових робочих місць та суттєвого збільшення частки МСБ у українському ВВП.

Так, за останніми статистичними даними, у 2017 р. в Україні із загальної кількості (1,8 млн.) підприємств існує 399 суб'єкти великого підприємництва (або 0,02 % загальної кількості суб'єктів господарювання), 14,9 тис. суб'єктів середнього підприємництва, 322,9 тис. суб'єктів малого підприємництва, з них 278,1 тис. суб'єктів мікропідприємства та 1,5 млн. фізичних осіб-підприємців МСП [5; 6].

Порівняно з 2016 р., у 2017 р. кількість суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва незначно, але збільшилась на 4 %, 0,7 % та 10,9 %, відповідно. Разом з тим у складі МСП збільшилась кількість суб'єктів мікропідприємництва на 30,4 тис. або на 12,3 % [5; 6].

Крім того, у 2017 р. обсяг реалізованої продукції великими, малими та середніми підприємствами (товарів, послуг) зріс порівняно з 2016 р. на 22,5 %, 23,5 %, 25,8 % відповідно, та загалом для підприємств МСБ обсяг реалізованої продукції склав 7,7 млрд. грн. Це відбулося здебільшого за рахунок зростання споживчих цін (як наслідок інфляції) [5; 6].

Отже, у цілому кількість суб'єктів малого і середнього підприємництва демонструвала зростання у 2016-2017 рр.

Втрата позицій деякими суб'єктами великого підприємництва та стійкість суб'єктів малого і середнього підприємництва у кризових умовах призвели до підвищення частки малого і середнього підприємництва в Україні. Так, у 2017 р. суб'єкти малого і середнього підприємництва разом (338,3 тис.) становили 18,7 % загальної кількості суб'єктів [5; 6].

Суб'єкти малого та середнього підприємництва України в цілому формують значну частку доданої вартості за витратами виробництва (59%) та зайнятості (71,4 %) – це 5,8 млн. осіб. Суб'єкти мікропідприємництва є великою групою, але не дуже продуктивною – 12,3 % від усіх зайнятих працівників в МСБ.

Для порівняння понад 20 млн. підприємств малого

і середнього бізнесу діють на території Європейського Союзу, частка яких у загальній доданій вартості складає понад 57,8 %. До того ж, вони забезпечують майже чверть експорту.

У 2017 р. МСП забезпечило значну частку доданої вартості за витратами виробництва малого і середнього підприємництва, яка є в торгівлі та промисловості із значним внеском з боку підприємств, що працюють у сільському господарстві та надають різноманітні послуги. Суб'єкти мікропідприємництва зосереджені на наданні послуг у тих сферах, що не потребують значних інвестицій у виробництво, – загалом це сфера торгівлі. Цей фактор відображає відносну простоту для започаткування підприємницької діяльності, достатній рівень прибутковості та можливості для оптимізації системи оподаткування. Суб'єкти середнього підприємництва здебільшого зосереджені у сфері надання послуг, але приблизно 30 % доданої вартості за витратами виробництва забезпечує промислове виробництво. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання, зайнятих у сільському господарстві, є значною у сегменті малого підприємництва (без урахування мікропідприємництва) – це близько 20 %. Цей фактор пояснюється балансуванням між вищою продуктивністю виробництва та додатковими витратами, необхідними для адміністрування великої кількості договорів оренди земельних ділянок, розташованих у різних місцях. У цілому мале і середнє підприємництво в Україні є неоднорідним, що потребує різних підходів до формування політики та відповідно інструментів її реалізації [6].

Показники діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва в регіональному розрізі свідчать про існування варіацій у кількості суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення та кількості зайнятих працівників. Найбільша кількість фізичних осіб-підприємців зосереджена у Харківській, Чернівецькій, Київській, Хмельницькій, Одеській та Запорізькій областях. Регіони з більш високим рівнем урбанізації мають високий рівень концентрації суб'єктів підприємництва.

Протягом останніх років погіршився стан економіки України, в тому числі суб'єктів малого та середнього підприємництва (МСП), які розглядаються в якості одного з пріоритетних напрямів розвитку української економіки. Притаманна МСП гнучкість виробничої діяльності та самостійність у прийнятті рішень стосовно вибору стратегії розвитку, дозволяє їм оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, краще враховувати споживчі уподобання населення, швидко перебудовувати свою структуру, змінювати спеціалізацію та створювати нові робочі місця, беручи участь, таким чином, у процесі стабілізації загальної економічної ситуації в країні.

Одним з пріоритетних завдань, що стоять перед державними органами, повинно стати створення сприятливих економічних і правових умов для розвитку МСП. Але державної підтримки буде не достатньо, якщо не буде знайдено дієвого механізму ефективної співпраці малого та середнього бізнесу та банківських установ, в якому б враховувалися чинники кредито-

спроможності підприємства та зацікавленість банку у наданні кредитів МСБ. Розширення доступу до банківських кредитів значно сприяло б розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні.

Аналізуючи стан банківського кредитування МСБ в Україні слід зазначити, що нажаль за останні роки вітчизняні банки переважно зосередилися на стабілізації кредитних портфелів та їх помірному зростанні, фокусуючи свою увагу на інших видах доходів, окрім кредитування [4; 10].

Якщо ж деякі українські банки і ставлять до пріоритету у своїй діяльності – кредитування підприємств МСБ, то варто відзначити, що починаючи з 2013 р. значно зросла вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання, яка у 2016-2017 рр. складала 13 % – 24 % – 26 % річних. Отже, ключовою проблемою, з якою стикаються МСБ, є саме недостатність та висока вартість кредитних ресурсів. Високі ризики кредитування сегменту МСБ і нестабільна ситуація на ринку не дозволяють банкам активно кредитувати невеликі компанії за ставками, співрозмірними з кредитами для великого бізнесу. Такий стан фінансово-кредитного ринку України не сприяє розвитку МСБ та ускладнює доступ до фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу.

Але побоювання банків стосовно значних ризиків кредитування сегменту МСБ не є зовсім безпідставними. Так, частка простроченої заборгованості за кредитами зросла у 2017 р., порівняно з 2016 р., більше ніж у двічі з 21,1 % до 53,7 %, а коливання простроченої заборгованості протягом 2014-2017 рр. є досить суттєвими (7,7 – 53,7 %), що свідчить про погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі (табл. 1).

Очевидно, що успішний розвиток МСБ значною мірою залежить від його забезпеченості фінансовими ресурсами як довгострокового, так і короткострокового характеру. Серед джерел фінансових ресурсів малих та середніх підприємств (МСП) банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Питома вага кредитів для МСБ в загальному обсязі кредитного портфеля банків України є незначною (10 – 15 %) вже впродовж багатьох років, так, у 2015 р. вона складала 14,7 %, у 2016 р. – 15,1 %, а у 2017 р. – 12,4 % (табл. 2).

На сьогодні малі та середні підприємства у сукупності генерують та реалізують більше 70 % річного обсягу продукції та послуг нефінансового сектору України, що не співвідноситься з рівнем кредитування МСБ. Кредити, надані суб'єктам економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі представлено у табл. 6.

Отже, до 2008 р. співпраця з МСБ реально не належала до стратегічних напрямків роботи вітчизняної банківської системи. Рівень кредитування цього сегменту клієнтурі в Україні у 2013-2015 рр. був одним з найнижчих в Європі (у великих банках він не завжди перевищував 10 % кредитного портфелю, а у середньому по БСУ складав 12-12,5%).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України (млн. грн.) [3]

№	Назва показника	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	180	175	175	174	180	145	117	96	82
АКТИВИ										
2.	Кредити надані	747348	755030	825320	815142	910782	1020667	981627	998682	1016657
2.1	З них: валові кредити, надані суб'єктам господарювання (тобто не скориговані на резерви за активними операціями банків) у т.ч в іноземній валюті	498000	537000	608000	634000	727000	820000	831000	847000	870000
3.	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	-	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	53,7
ПАСИВИ										
4.	Зобов'язання банків	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829	1151276	1083324	1172761
4.1	З них строкові кошти суб'єктів господарювання	50511	55276	74239	92786	104722	102527	273818	365592	-
5.	Результати діяльності:	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600	-159388	-
6.	Рентабельність активів, %	-4,38	-1,45	-0,75	0,45	0,012	-4,07	-5,46	0,41	Збиток 24,4 млрд. грн.
7.	Рентабельність капіталу, %	-32,52	-10,19	-2,7	3,03	0,81	-30,46	-51,91	3,51	Збиток 24,4 млрд. грн.

Таблиця 2

Показники малого та середнього бізнесу в Україні та країнах-членах ЄС [3; 4; 6]

Показники	Україна		Країни-члени ЄС
	2016 р.	2017 р.	
Внесок малого бізнесу у ВВП країни, %	6-10	16,7	50-65
Частка населення, зайнятого у малому та середньому бізнесі, від загальної кількості зайнятих в усіх підприємствах, що діють на території країни, %	71,5	71,4	66,9
Частка малого та середнього бізнесу в загальній кількості всіх підприємств, що діють на території країни, %	16,4	18,7	80-90
Питома вага кредитів для МСБ в загальному обсязі кредитного портфеля банків України, %	14,7 - 2015 р., 15,1 - 2016 р.	12,4	25,0
Обсяг наданих кредитів МСБ, млрд. грн. (обсяг кредитування МСБ банками України склав 15,1% та 12,4% від загального обсягу кредитування бізнесу – 847,0 та 870,0 млрд. грн., відповідно по 2016-2017 роках (табл.1))	127,9	107,9	-
Рівень процентних ставок на кредити МСБ, %	13,0-24,0	13,9 - 26,0	0,1-4,0
Частка банківських кредитів у капіталі МСБ, %	7,1	20,0	60,0
Додана вартість за витратами виробництва, %	58,0	59,0	57,8

Так, у 2017 р. у номінації «Опора МСБ» рейтингу «Фінансовий оскар 2017» за версією журналу «Бізнес» до ТОП-10 кращих банків-лідерів з кредитування малого і середнього бізнесу входять: УкрСиббанк, Kredobank, ProCredit Bank, ПУМБ, ПРАВЕКС-БАНК, Укр-газбанк, Укрсоцбанк, Ощадбанк, ПриватБанк, ОТПбанк.

У рейтингу найкращих умов кредитування підпри-

ємств малого та середнього бізнесу на першому місці – УкрСиббанк (BNP Paribas Groupe), який є одним із найбільших іноземних банків України, який бере участь у програмі Німецько-українського Фонду із підтримки малого і середнього бізнесу та реалізовує її, надаючи кредити під 13,9 % річних терміном до 10 років. На другому місці – Kredobank – 16,9 %, терміном до 7 років

та Укргазбанк – 17-18,4 %, до 5 років. Серед вітчизняних банків найкращі умови пропонує також Укргазбанк, Укрексімбанк – 20 % та Ощадбанк – 20,15 % терміном до 5 років (табл. 3).

Криза ж лише погіршила ситуацію через фактичне замороження кредитування. З початку кризи кредитний портфель МСБ банків зменшився подекуди майже вдвічі. Ситуація дещо виправилась у 2015-2017 рр.: у цей період питома вага кредитів для МСБ у загальному обсягу кредитного портфеля банків України складала 14,7 % – 15,1 % – 12,4 %, відповідно по роках (табл. 2). Але це теж дуже мало, адже у країнах ЄС цей показник складає більше 25 %. Все це негативно позначилось на фінансовому результаті до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні, особливо у 2015 р., але ситуація дещо виправилась у 2017 р. (табл. 4; 5).

Погіршення економічної ситуації особливо сильно позначилися на якості обслуговування боргу малими та

середніми підприємцями. Роздрібні підприємства займають лідируючі позиції за простроченими кредитами на балансі банків. Однією з причин, що стримують кредитування МСБ в Україні, може бути також брак інформації, необхідної банкам для оцінки кредитного ризику МСП, через відсутність прозорої звітності та низького рівня централізованого відстеження кредитних історій організацій.

Одним із основних джерел фінансових ресурсів для малого та середнього підприємництва є інвестиції в основний капітал (табл. 7).

У 2012-2016 рр. основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як завжди, залишалися власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких здійснено більш як половину всіх капіталовкладень. Так, у 2016 р. їхня частка в загальному обсягу становила 69,4 % і збільшилася, порівняно з 2012 р., на 9,7 % (табл. 7).

Таблиця 3

Рейтинг найкращих умов кредитування підприємств МСБ банками в Україні у 2017 р. [9; 12]

Банк	Ставка, %	Разова комісія за видачу від суми кредиту, %	Термін	Рейтинг
УкрСиббанк	13,9	1	До 10 років	+++
KredoBank	16,9	0,5	До 7 років	++
Укргазбанк	17,0-18,4	1	До 5 років	++
Укрексімбанк	20	-	До 5 років	++
Ощадбанк	20,15	0,2	До 5 років	+
ПУМБ	21	0,1	До 7 років	+
Південний	22	0,5	До 5 років	-
ТАСкомбінат	24	1	До 5 років	-
БТА Банк	26	1	До 5 років	-

Таблиця 4

Фінансові результати до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі у 2015 р., млн. грн. [3]

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитків	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	- 558158,0	66,3	236261,1	33,7	- 794419,1
по великих підприємствах	- 188532,4	51,8	80955,9	48,2	- 269488,2
по середніх підприємствах	- 195132,8	62,6	106302,0	37,4	- 301434,8
по малих підприємствах	- 174792,8	66,5	49003,3	33,5	- 223496,1
у т. ч. по мікропідприємствах	- 100358,4	66,9	18639,7	33,1	- 118998,1

Таблиця 5

Фінансові результати до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі у 2017 р., млн. грн. [3]

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитків	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	236952,1	72,8	593168,2	27,2	356216,1
по великих підприємствах	156906,3	73,3	266879,1	26,7	109972,8
по середніх підприємствах	90770,6	76,6	208842,6	23,4	118072,0
по малих підприємствах	-10724,8	72,7	117446,5	27,3	128171,3

Таблиця 6

Кредити, надані суб'єктам економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі (млн. грн.) [3]

Період	Усього	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва
2017 р.				
жовтень	4937	1353	901	2683
листопад	4772	1297	947	2528
грудень	4810	1387	955	2468
2018 р.				
січень	4724	1424	937	2363
лютий	4393	1338	883	2172
березень	4527	1569	915	2043
квітень	4643	1620	968	2055
травень	4709	1808	838	2063
червень	4753	1826	928	1999
липень	4735	1788	965	1982
серпень	5258	1853	1380	2025

Таблиця 7

Структура інвестицій в основний капітал МСБ за джерелами фінансування у 2012-2016 рр., у % до загального обсягу [4; 6; 12]

Джерело фінансування	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Кошти державного бюджету	5,8	2,5	0,7	2,4	2,3
Кошти місцевих бюджетів	3,1	2,8	2,6	5,0	7,1
Власні кошти підприємств та організацій	59,7	63,4	71,5	67,4	69,4
Кредити банків та інші позики	17,1	14,8	8,8	7,3	7,1
Кошти іноземних інвесторів	1,7	1,6	2,7	3,1	2,9
Кошти населення на будівництво власних квартир	1,3	2,4	2,6	3,1	2,1
Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	7,5	8,8	7,9	9,8	6,8
Інші джерела фінансування	3,8	3,7	3,2	2,8	2,3

Другим джерелом фінансування МСБ є кредити банків. За даними табл. 7, банки найбільше інвестували в основний капітал у 2012 р. (17,1 % від загального обсягу фінансування), а у 2016 р. частка банківських кредитів становила лише 7,1 %, що на 0,2 % менше порівняно з попереднім роком і на 10 % менше порівняно з 2012 рр.

Проаналізувавши дані табл. 7, варто зазначити, що в Україні малий та середній бізнес стикається із серйозною проблемою доступу до фінансово-кредитних ресурсів. Частка кредитів у капіталі МСБ становить близько 20 % проти 60 % у розвинених країнах (табл. 2). Переважно підприємства реінвестують у розвиток бізнесу власні прибутки та інвестиції засновників підприємств. Така ситуація зумовлена високою вартістю кредиту.

Отже, на сьогодні далеко не всі фінустанови відновили кредитування. Позики видаються малим та середнім підприємствам менш інтенсивно порівняно з великими корпоративними клієнтами та населенням (переважно – на поповнення обігових коштів). Такий статус кво зумовлений низкою причин [11].

По-перше, на фоні великого бізнесу МСБ – менш якісний позичальник. За даними 2015 р. частка кредитів МСБ з прострочкою більш ніж на 90 днів у портфелі ТОП-10 вітчизняних фінустанов становила 21 %, тоді як у корпоративному секторі відповідний

показник був меншим – 15,5 %.

По-друге, банкам складніше працювати з малими та середніми підприємствами, ніж з великими, враховуючи, зокрема, такі «технічні» моменти як необхідність задіяння більшої кількості персоналу, більшу складність адекватного оцінювання платоспроможності тощо.

По-третє, у порівнянні, скажімо, з населенням МСБ хоч дещо і більш сумлінний позичальник (прострочка понад 90 днів у кредитах фізосіб за 2015 р. становила 29,6 %), однак дохідність при роботі з ним менша, ніж у споживчому кредитуванні. Не сприяє залученню кредитів представниками МСБ також [11]:

- а) висока вартість кредитів – 18-24-26% річних;
- б) високі вимоги банків до забезпечення за кредитами, неготовність кредиторів інтенсивно видавати доступні бланкові позики;
- в) високий поріг для власної фінансової участі підприємців в інвестиційних проектах;
- г) короткостроковість кредитування (позики видаються в основному на 1 рік);
- д) неготовність більшості банків фінансувати стартапи;
- е) нестабільність макроекономічної ситуації, високий рівень ділової активності в державі тощо.

Для кредиторів (банків) більш активно видавати кредити представникам МСБ заважає:

- а) тінізація та непрозора структура власності МСБ;
- б) традиційна відсутність якісної фінансової звітності у потенційних позичальників;
- в) високий рівень кредитного навантаження значної частини позичальників;
- г) часто-густо низький рівень фінансової грамотності підприємців, що не дає багатьом з них підготувати більш-менш якісний бізнес-план;
- д) недостатній рівень захищеності прав кредиторів на рівні законодавства та судової системи;
- е) невисокий рівень дохідності більшості видів бізнесу, стагнація окремих галузей економіки (як приклад – попри певне відновлення економіки навіть після повторної реструктуризації проблемної заборгованості значна частина «старих» позичальників не зуміли повернути собі повноцінну платоспроможність) тощо.

Отже, на практиці українські банки дуже обережно підходять до питання кредитування малих та середніх підприємств, бо головним недоліком вважають їх надто велику ризикованість та на додаток – нестабільне фінансове положення самих українських банків. У той же час МСБ забезпечує зайнятість населення, зростання податкової бази та бере участь у збільшенні регіонального валового внутрішнього продукту, тому обминати кредитування цього сектору економіки неможливо [11].

Задля збереження якомога більшої кількості підприємств МСБ та створення більш сприятливих умов їх функціонування не менш важливими є умови кредитування МСБ, особливо рівень процентних ставок за кредитами, і всіх комісій (одноразової, щомісячної), розмір суми кредиту на розвиток бізнесу, валюта кредиту (гривня, долар США, євро), термін і тип кредиту. До популярних типів бізнес-кредитів для МСБ

належать кредити на розвиток бізнесу, мікрокредити, кредити на поповнення обігових коштів, кредит на придбання обладнання та спецтехніки, кредит на придбання транспортних засобів, кредит на придбання комерційної нерухомості, овердрафтне кредитування, сільськогосподарські кредити, кредит під заставу депозиту, авалування векселів та інші.

Банки готові переважно кредитувати підприємців, які працюють в оптовій та роздрібній торгівлі, у сільському господарстві, виробляють продукти харчування, товари народного вжитку, обслуговують державні замовлення, експортують готову продукцію та напівфабрикати.

Однак, вирішення проблеми кредитування малого та середнього підприємництва банками України неможливо без активної, діючої підтримки держави, яка є сполучною ланкою між банками та підприємствами малого та середнього бізнесу. Одним з пріоритетних завдань, що стоять перед державними органами, повинно стати створення сприятливих економічних і правових умов для розвитку МСП та підтримки банківського сектору економіки.

Наша держава, так як й інші, намагається підтримати малий та середній бізнес. Так, у жовтні 2000 р. був прийнятий Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва», розроблена «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року», а також утворений Державний фонд підтримки малого підприємництва [1; 2].

Отже, можна виділити три види державної підтримки МСП: організаційно-структурну, фінансово-податкову і майнову. Залежно від характеру впливу держави на діяльність малих та середніх підприємств, виділяють прямий і непрямий її вплив (табл. 8).

Таблиця 8

Комбінована класифікація форм і видів державної підтримки малого та середнього бізнесу [8]

Прямі	Непрямі
1	2
Організаційно-структурна підтримка	
Ведення реєстрації малих підприємств. Спрощений порядок реєстрації: – вилучення мінімальної плати за ліцензування діяльності і сертифікацію продукції; – упорядкування системи контролю і перевірок малих підприємств, а також захист прав підприємців від непорядних службовців; – забезпечення соціальної безпеки (боротьба з кримінальним рекетом)	Стимулювання зв'язків між великими і малими фірмами на засадах франчайзингу, субпідряду та лізингу (нормативно-правове забезпечення, державне замовлення для великих фірм з обов'язковим залученням малих та середніх підприємств тощо). В тому числі інформаційно-маркетингове забезпечення (центри по вивченню внутрішнього і зовнішнього ринків, організація ярмарок, виставок-продажу тощо). Розгортання аудиту і консалтингу (податкового, економічного, юридичного тощо). Навчання і перепідготовка кадрів. Підтримка у ЗМІ (створення позитивного образу підприємця через засоби масової інформації тощо). Організація роботи із зарубіжними донорськими структурами (ЕБРР).
Фінансово-податкова підтримка	
Задіяння спрощеного порядку подання фінансової звітності і ведення бухгалтерського обліку. Дозвіл на використання прискореної амортизації. Введення спеціального (пільгового) режиму оподаткування. Пільгове кредитування високоефективних інвестиційних проектів, зв'язаних з державними (регіональними, місцевими) інтересами. Забезпечення державним замовленням. Застосування пільгових митних тарифів та інші форми митної підтримки.	Стимулювання банків і страхових компаній до кредитування і страхування малих підприємств. Надання додаткових субвенцій і дотацій регіонам і муніципальним утворенням в якості заохочення за високий рівень розвитку малого підприємництва.

1	2
Майнова підтримка	
Встановлення пільгових умов надання в оренду приміщень і обладнання, що перебуває у державній власності, а також формування державних лізингових компаній. Науково-технічна підтримка.	Надання пільг лізинговим компаніям, які працюють з малими підприємствами. Забезпечення гарантій по кредитах за рахунок державного майна.

До прямого впливу можна віднести, наприклад, безпосереднє введення податкових пільг для малих та середніх фірм, виділення бюджетних коштів для пільгового фінансування їх перспективних інвестиційних проектів, надання у безоплатне користування або оренду малим та середнім підприємствам державного майна тощо.

Непряма підтримка малих та середніх підприємств здійснюється державою опосередковано, тобто через стимулювання великих і середніх корпорацій, банків, страхових компаній, громадських організацій, а також залучення елементів інфраструктури малого бізнесу, які забезпечують загальні умови його розвитку (навчальних центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових, консалтингових, аудиторських, юридичних фірм). До непрямого виду можуть відноситися такі форми підтримки як виділення субвенцій і дотацій регіонам й муніципальним утворенням в якості преміювання за високий рівень розвитку малого підприємництва. Приклад непрямої форми широко застосовано у країнах ЄС у вигляді надання крупним корпораціям державного замовлення за умови розміщення ними замовлень на малих підприємствах на виробництво встановленого відсотка комплектуючих тощо.

ВИСНОВКИ

Поступове відновлення економіки потребує подальший розвиток малого та середнього підприємництва в Україні, існування якого не можливе без використання кредитних коштів. Банки намагаються продовжувати співпрацювати з МСП, зменшуючи рівень процентних ставок за кредитами, збільшуючи розмір суми кредитів на розвиток бізнесу та їх термін, розширюючи обсяг банківських продуктів для МСБ. Проте відсоткові ставки ще залишаються достатньо високими, умови кредитування – жорсткими, а терміни кредитування – короткостроковими, чим відлякують значну частину МСБ від залучення банківських кредитів. Крім того, високі ризики кредитування сегменту МСБ, нестабільність банківської системи України, значна частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, свідчить про погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі, що у свою чергу відлякує банки від співпраці з МСП.

Отже, для вирішення проблеми кредитування малого та середнього бізнесу в Україні важливу роль відіграють три сторони – держава, банківський сектор та підприємства, які повинні діяти як одне ціле.

Основна місія держави полягає у тому, щоб докласти максимум зусиль, підтримуючи малий та середній бізнес, як на законодавчому рівні, так і безпосередньо фінансовими ресурсами. На державному рівні основним завданням виступає здешевлення банківських кредитів шляхом регулювання ставок рефі-

нансування і мінімізації вартості кредитів з боку Національного Банку України. Не менш важливим завданням є також розвиток в Україні альтернативних способів забезпечення кредитів, зокрема страхування фінансових ризиків, заснування гарантійних фондів або надання державних гарантій. Основними задачами таких фондів є фінансове забезпечення державної політики в галузі підтримки малого підприємництва і створення ефективно діючого фінансового механізму для реалізації державної програми, участь у фінансуванні регіональних програм, а також проектів і заходів, направлених на підтримку і розвиток малого підприємництва. Держава також повинна сприяти залученню кредитних ресурсів міжнародних фінансових інститутів, таких як Світовий банк (СБ), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), для малих і середніх підприємств та компаній із середнім рівнем капіталізації.

На рівні банків необхідно більш виважено формувати кредитну політику по відношенню до підприємств малого та середнього бізнесу, розуміючи, що саме за цими підприємствами майбутнє вітчизняної економіки та гарантія стабільності банківської системи, а також приділяти увагу розробці нових банківських продуктів, які б були цікавими для малих та середніх підприємств та сприяли б їх розвитку. Комерційні банки також повинні зміщувати фокус з великих підприємств, у зв'язку з їх високою закредитованістю, що залишилася у спадок з докризових часів, на малі та середні підприємства, оскільки фінансування малого бізнесу дозволить банкам диверсифікувати свої кредитні портфелі і дасть можливість у подальшому якісніше управляти своїми ризиками. Тобто банкам потрібно ретельно підходити до питання диверсифікації своїх кредитних портфелів тому, що останнім часом банківське кредитування було переорієнтовано на короткі високоприбуткові продукти у гривні (кредити готівкою, споживчі кредити, кредитні картки тощо), а кредитування суб'єктів господарювання в основному сконцентрувалося на сегменті великого корпоративного бізнесу. Таким чином, малий і середній бізнес був практично відрізаний від позикових коштів, незважаючи на те, що в цьому сегменті є перспектива розвитку, в той час, як у великому корпоративному бізнесі вже спостерігається стагнація.

Малі та середні підприємства, у свою чергу, повинні покінути з тінізацією, показуючи достовірну і правдиву інформацію стосовно своєї діяльності, оскільки це впливає на прийняття банком остаточного позитивного рішення стосовно їх кредитування.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні": ухвалено Верховною Радою України 22.03.2012 р. (документ № 4618-17).

Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. ст. 23.

2. Закон України "Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року". Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р.

3. Національний Банк України. Звіт про фінансовий стан банків України. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

4. Національний Банк України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415

5. Міністерство Фінансів України. Валовий внутрішній продукт. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/>

6. Державна Служба статистики України. 2010-2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm

7. Господарський кодекс України (ГКУ в останній чинній редакції від 6 листопада 2017 року). URL: https://urist-ua.net/кодекси/господарський_кодекс_україни/

8. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні". Регламент ЄС № 70/2001.

9. Кредити на розвиток бізнесу в банках України. Рейтингування юридичних осіб і підприємців в банках України. 2017. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit>

10. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016-2017 років. Національне рейтингове агентство "Рюрік". URL: <http://www.rurik.com.ua>

11. Іващенко А.Г., Бельтюков Є.А. Проблеми кредитування підприємств малого та середнього бізнесу банками України. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2017. № 1 (29). С. 64-72. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/n1.html>

12. Сич О.А., Волос І.І. Сучасний стан та умови кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. Молодий вчений. Науковий журнал. 2018. № 2 (54). С. 421-424. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/99.pdf>

References

1. The Law of Ukraine "On the Development and State Support of Small and Medium-Sized Business in Ukraine": adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on March 22, 2012

(Document № 4618-17). News of Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 3. Art. 23. (in Ukrainian).

2. The Law of Ukraine "On Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Businesses in Ukraine for the Period up to 2020". Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 24, 2017 № 504-p. (in Ukrainian).

3. National Bank of Ukraine. Report on the financial position of Ukrainian banks. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (in Ukrainian).

4. National Bank of Ukraine. Monetary and financial statistics. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415 (in Ukrainian).

5. Ministry of Finance of Ukraine. Gross Domestic Product. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/> (in Ukrainian).

6. State Statistics Service of Ukraine 2010-2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm (in Ukrainian).

7. Economic Code of Ukraine (ECU in the last current edition of November 6, 2017). URL: https://urist-ua.net/codecii/spodar_code_of_ukraine (in Ukrainian).

8. The Law of Ukraine: "On Amendments to the Law of Ukraine. «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine». Regulation of EU № 70/2001 (in Ukrainian).

9. Credits for business development in banks of Ukraine. 2017. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit> (in Ukrainian).

10. Analytical review of the banking system of Ukraine on the results of 2016-2017. National rating agency "Rurik". URL: <http://www.rurik.com.ua> (in Ukrainian).

11. Ivaschenko A.H., Beltiukov Ye.A. Problems of lending to small and medium-sized businesses by Ukrainian banks. Economics: Realities of Time. Science Journal. 2017. № 1 (29). pp. 64-72. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/n1.html> (in Ukrainian).

12. Sych O.A., Volos I.I. The current state and conditions of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine. Young scientist. Science Journal. 2018. № 2 (54). pp. 421-424. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/99.pdf> (in Ukrainian).

МАКАРЧУКВіталій Володимирович
vitosvolff@rambler.ru

УДК 340.13

к.ю.н., асистент,
Білоцерківський
національний аграрний
університет**НАДАННЯ ЗЕМЕЛЬ КОЗАЦЬКІЙ СТАРШИНІ
В УКРАЇНСЬКІЙ ГЕТЬМАНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ****PROVIDING LAND TO COSSACK ELDER
IN THE UKRAINIAN HETMAN COUNTRY****MAKARCHUK Vitalii Volodymyrovych** – PhD in Law, Assistant, Bila Tserkva National Agrarian University

У статті розглядаються надання земель козацькій старшині в Українській гетьманській державі. Проаналізовано зміну правового режиму українських земель. Визначаються юридичні підстави володіння землею козацькою старшиною. Відображені основні привілеї та вольності козаків а також причини їх розорення. Показано процес формування козацько-старшинського землеволодіння. Розглянуто процес збільшення контролю царського уряду над діяльністю автономних установ, збільшення кількості нормативних актів самодержавної влади, що видавалися спеціально для України, а також поширення на її території загальноімперських законодавчих актів.

* * *

В статье рассматриваются предоставления земель казацкой старшине в Украинском гетманском государстве. Проанализировано изменение правового режима украинских земель. Определяются юридические основания владения землей казацкой старшиной. Отражены основные привилегии и вольности казаков а также причины их разорения. Показан процесс формирования казацко-старшинского землеводства. Рассмотрен процесс увеличения контроля царского правительства над деятельностью автономных учреждений, увеличение количества нормативных актов самодержавной власти, издававшихся специально для Украины, а также распространение на ее территории общеимперских законодательных актов.

* * *

Introduction. The appeal to the experience of providing the Cossack ruler of land ownership is fully relevant to modern contractors of the Armed Forces of Ukraine, taking into account the modern process of providing land plots for military service. Cossack universals were an important source of law in Ukraine in the XVII-XVIII centuries, they were the legal basis for land ownership. After the National Liberation War under the leadership of Bogdan Khmelnytsky, the legal regime of the Ukrainian lands has undergone significant changes. By that time, there were such subjects of land tenure in Ukraine: clergy, tycoons and gentry; Later a new subject appeared - the Cossacks, which gradually turned into a separate social state.

Therefore, the **purpose** of the article deals with the provision of land to the Cossack elder in the Ukrainian Hetman state. The change of the legal regime of the Ukrainian lands is analyzed. The legal grounds for possession of land by the Cossack elder are determined. The main privileges and liberties of the Cossacks and the reasons for their ruin are shown. The process of formation of the Cossack-master's land tenure is shown. The process of increasing the control of the tsarist government over the activities of autonomous institutions, increasing the number of normative acts of autocratic power, issued specifically for Ukraine, as well as the proliferation of imperial laws in its territory, is considered.

Results. From the very beginning of the state, the proletarian land tenure existed in two forms: private (hereditary) and rank (temporal). The attempts of the elderly to seize the estates of the expelled Polish and Ukrainian lords did not find support from B. Khmelnytskyi who, in his policy, took into account the interests of the hereditary Cossacks, the intransigence of the peasants and ordinary Cossacks to the restoration of feudal land tenure. The sources of the growth of superintendent land tenure were: occupation of free lands; buying land from Cossacks or peasants; hetman's rendering and rewarding of the royal government from the fund of free military estates. According to hetman Danylo Apostol the main land fund was distributed. The distinction between hereditary and temporarily conditional possession has practically disappeared.

Conclusion. Among the representatives of the wealthy Cossacks, the bourgeoisie, the Orthodox gentry and the clergy in the XVIII century. finally formed a separate social stratum - a Cossack elder. In her hands actually took a leading role in the economic, social and political spheres of public life. The Military Conscription of the Registered Cossacks, despite the significant rights and privileges enjoyed by the Cossack state, had a number of negative points. First of all, this was manifested in the ruin of a large part of the Cossacks as a result of prolonged wars and its property and social stratification.

Ключові слова: козацька старшина, реєстрове козацтво, землеволодіння, універсал, суспільний стан**Ключевые слова:** казацкая старшина, реестровое казачество, землеводства, универсал, сословие**Keywords:** Cossack officers, registered Cossacks, land tenure, universal, estate

ВСТУП

Звернення до досвіду наданням козацькій старшині земель у власність є вповні актуальним для сучасних контрактників Збройних сил України, враховуючи сучасний процес надання їм земельних ділянок за військову службу. Козацькі універсали були важливим джерелом права в Україні XVII-XVIII ст., вони були юридичною підставою для володіння землею. Після Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького правовий режим українських земель зазнав значних змін. До того часу в Україні були такі суб'єкти землеволодіння: духовенство, магнати та шляхта; пізніше з'явився новий суб'єкт – козацтво, яке поступово перетворюється на окремий суспільний стан. Вагомий внесок у дослідження питання надання земель козацькій старшині в Українській гетьманській державі зробили такі вчені: В. Антонович, В. Голобуцький, О. Малиновський, Ю. Мицик, М. Слабченко та І. Ситий.

МЕТА РОБОТИ – розглянути процес надання земель козацькій старшині в українській гетьманській державі. Проаналізувати зміну правового режиму українських земель. Визначити юридичні підстави володіння землею козацькою старшиною. Відобразити основні привілеї та вольності козаків а також причини їх розорення. Показати процес формування козацько-старшинського землеволодіння. Розглянути процес збільшення контролю царського уряду над діяльністю автономних установ, збільшення кількості нормативних актів самодержавної влади, що видавалися спеціально для України, а також поширення на її території загальноімперських законодавчих актів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтованість теоретичних положень, узагальнень, висновків визначеної теми, а також достовірність результатів дослідження забезпечено застосуванням філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

Серед філософських методів і підходів важлива роль належить діалектиці. Використання методу герменевтики зумовлене насамперед необхідністю адекватного вивчення та інтерпретації архівних матеріалів, текстів монографічних видань, наукових статей, правових пам'яток, що дало можливість забезпечити доказовість узагальнень та висновків.

Широко використовувалися загальнонаукові методи. Поєднання методів індукції та дедукції, застосування методу сходження від абстрактного до конкретного сприяло визначенню об'єкта і предмета дослідження. Структурно-функціональний метод застосований для з'ясування організаційно-правових засад формування козацького землеволодіння та його структурної інституалізації. Системний підхід використаний із метою аналізу сутності та змісту правового статусу реєстрових козаків, особливостей їхнього функціонування в окремих державах, до складу яких входили території сучасної України.

Серед спеціальних методів юридичної науки застосовано формально-юридичний (догматичний), який

сприяв виявленню тенденцій законодавчого забезпечення землеволодіння процесу у державах, під юрисдикцією яких перебувало реєстрове козацтво.

РЕЗУЛЬТАТИ

Провідне місце серед правових актів гетьманської влади займали універсали. Універсал – письмовий розпорядчий акт адміністративно-політичного змісту, який в Україні у другій половині XVII – XVIII ст. видавали гетьмани, Генеральна військова канцелярія іноді представники генеральної старшини і полковники [1, с. 211]. Дослідник історії українського права М. Слабченко, трактує універсали, як односторонні акти гетьманської волі, які могли мати значення і закону і підзаконного акту [2, с. 46].

Окремо варто зауважити, що козацтво як соціальна категорія у другій половині XVII ст. перетворюється в окрему соціальну верству та відбувається процес його станової свідомості, а в першій половині XVIII ст. відбувається процес трансформації «оселяння» козацтва та формування козацько-старшинського землеволодіння.

Виконуючи військову повинність, реєстрове козацтво разом із тим мало ряд прав та привілеїв. Зокрема, козаки користувалися правом власності на землю та інше майно, яке могли передати у спадок своїм нащадкам. Якщо представники козацької старшини часто отримували від гетьманів та полковників за службу на ранг або у власність села, то серед рядового козацтва такі явища були дуже рідкісними. У кращому випадку козаки могли заснувати хутір, причому дозвіл на його заснування надавали навіть сотники.

Наприклад, 29 березня 1676 р. почепський сотник Авдій Ляхатинський видав універсал козакові Архипу Федоровичу Сабаєнку на заснування хутора та заселення його людьми. За це козак повинен був «служить войску запорожскому вічними часи...» [3, с. 65]. Так, 1 серпня 1665 р. гетьман І. Брюховецький звільнив глухівського козака Марка Кимбаровича від сплати військової мірочки з його млина «... в нагороду поднятых прац военных и услуг войсковых отправающих...» [4, с. 18].

До розорення значної частини реєстрового козацтва наприкінці XVII ст. додавалися ще утиски з боку їхньої старшини, а також світських та духовних землевласників. Виконання військової повинності козаків потребувало значних коштів, тому не дивлячись на заборону з боку гетьмана та генеральної старшини, на місцях відбувається скуповування козацьких ґрунтів та інших угідь.

В. Голобуцький вважав, що найбільш поширеною причиною перетворення козаків на звичайних селян було їхнє зубожіння в результаті тривалої та тяжкої військової служби. Розорені козаки позичали гроші у заможної родини. Борг часто відроблявся або козаки віддавали кредиту земельну ділянку, майно, худобу і в результаті ставали посполитими [5, с. 110-111].

В. Антонович дійшов до висновку, що часто козаки від важкої військової служби самі виписувалися з реєстру та переходили у розряд посполитих «вільних військових» сіл [6, с. 128].

Адже поки Лівобережжя зберігало свої автономні права у складі Російської імперії реєстрове козацтво

залишалося запорукою існування гетьманської держави. Враховуючи даний факт, гетьманські універсали охороняли станові права козацтва. В усіх гетьманських універсалах на земельні володіння незмінно вказувалося, що козаки залишаються при своїх правах. Права ці полягали у звільненні від підданських “работизн” і “обшенародных” (тобто звичайних для усіх селян і міщан) зборів та повинностей. Так в універсалі Д. Апостола від 1 грудня 1731 р. про підтвердження за Домницьким монастирем с. Дурни сказано «со всеми той деревними посполитыми (кромі козаков которые при своих волностях ненарушно составили меют) дабы до той святой обители Домницкой игуменам и братьям имеющим, жадного припятствия не чинит и обывателей Дурнеевских до належных тягостей притягат» [7, с. 77]. Проте вдалося відшукати універсал наказного гетьмана П. Полуботка, де безпосередньо захищалися права козаків, а саме в універсалі від 19 липня 1722 р. сказано: «пани полковники, старшина полкова, сотники, духовні та світські отамани та інші урядники і аж ніхто не наслідуювався принижувати і вживати козаків до приватних своїх потреб, а мають вони козаки при своїх свободах лишатися, тільки військові, відправляти послуги» [8, с. 101].

Значна кількість універсалів стосувалася надання земель козацькій старшині «на службу» або «за службу» [9, с. 85]. Переважну більшість становлять універсали, які надають або підтверджують земельні володіння. Головним фондом роздачі земельних володінь були так звані “свободные войсковые маестности”. Роздачі проводилися за рахунок володінь відібраних у інших власників (особливо це практикувалось І. Мазепою з числа конфіскованих земель у І. Самойловича та його родичів і прибічників, а також після подій 1708-1709 рр., коли відібрані у мазепинців володіння широко роздавалися гетьманом І. Скоропадським). Так, на третій день після обрання І. Мазепи гетьманом, 27 липня 1687 р. І. Мазепа надав с. Мильці полтавському полковому обозному П. Левенцю [10, с. 65]. За період з 1700-1708 рр. про надання маестностей козацькій старшині публікується понад 26 універсалів, серед них універсал І. Мазепи від 24 травня 1703 р. Прилуцькому полковнику Д. Горленку на с. Мамаївку з належними до нього угіддями [11]. Відомі гетьманські універсали, які віддають у володіння частину села, зокрема, універсал І. Скоропадського від 13 березня 1717 р. знатному військовому товаришу В. Богдановському на половину с. Курилівки [12, с. 133]. Менше універсалів, які підтверджують рангові і тимчасові володіння козаків, прикладом міг бути універсал І. Мазепи від 14 жовтня 1705 р. про підтвердження військовому товаришеві С. Шираю с. Гринів “до ласки войсковой” [13 с. 228-229]. Однак, серед земельних універсалів переважають універсали, які підтверджують маестності за полковою старшиною. Гетьманськими універсалами підтверджувалися володіння, що дісталися козацькій родині в посаг. У вересні 1716 р. І. Скоропадський своїм універсалом підтверджував за значковим товаришем Лубенського полку І. Вакуленком маесток, одержаний останнім у придане за дружиною [14, с. 218].

До цієї ж категорії належали численні гетьманські універсали, що підтверджують купчі, головним чином

старшинської верхівки, перехід володінь у спадщину, поділи майна, одержаного старшиною в посаг тощо. Так, гетьманський універсал 1714 р., адресований старшині Переяславського полку і сотникам гетьманському, кропив'янському, домонтовському, підтверджував купчі переяславського полковника С. Томари [14, с. 76]. Гетьманськими універсалами 1716 р. підтверджувалися купчі пирятинського сотника С. Вакуленка [14, с. 80], 1714 р. – генерального бунчукого Я. Лизогуба [12, с. 538-539]. Даний перелік слід доповнити указом Генеральної військової канцелярії від 26 листопада 1726 р. бунчуковому товаришу С. Тарковському та військовому канцеляристу І. Романовичу на виконання указу його імператорської величності про складання опису майна покійного П. Уманця, та справедливого його розподілу Генеральною військовою канцелярією між його дочками [15, с. 3-4].

Збереглися численні гетьманські універсали, які охороняли земельні володіння старшини, так звані охоронні універсали, які погрожували порушникам суворими карами. У багатьох випадках в універсалах говорилося взагалі про суворі кари; визначення кари покладалося на місцеву владу – полковників і сотників. В інших випадках порушнику за універсалом загрожував великий штраф – до 1000 талерів. Пильно охоронялось також право володіння старшини рибної ловлі. Також гетьманські універсали забороняли рубання лісу у володіннях старшин. Гетьман І. Мазепа своїм універсалом 1707 р., що підтверджував володіння виблівського сотника В. Томари, спеціально застерігав про недоторканність належного йому лісу, забороняючи під загрозою суворих кар “особливе дуброви до ґрунту Чортковського належной пустошити” [12, с. 403].

Різновидом охоронних універсалів були імунітетні, що передбачали взяття під особисту гетьманську протекцію тих чи інших осіб, прикладом міг бути універсал гетьмана І. Мазепи від 27 березня 1705 р. про взяття під гетьманську охорону і протекцію вдову Думитрашкову з залишенням за нею всіх маестностей, якими користувався її чоловік [16].

Однак, комплексному дослідженню усього масиву виданих того часу правових актів гетьманської влади, що регламентували правове становище козацтва перешкоджає втрата основних архівів Української гетьманської держави – гетьманського, полкових та сотенних, з яких збереглися лише випадкові уривки.

Петро І роздавав своїм генералам та вельможам великі земельні маестності, конфісковані у прихильників І. Мазепи. Новопризначені землевласники запроваджували в набутих володіннях кріпосне право, якого Лівобережна Україна на той час ще не знала [17, с. 130].

ВИСНОВКИ

З представників заможного козацтва, міщанства, православної шляхти та духовенства у XVIII ст. остаточно сформувався окремий соціальний прошарок — козацька старшина. До її рук фактично перейшла провідна роль в економічній, соціальній та політичній сферах державного життя. Військова повинність реєстрового козацтва, не зважаючи на значні права та привілеї, якими користувався козацький стан, мала ряд

негативних моментів. Насамперед, це проявилось у розоренні значної частини козаків внаслідок тривалих воєн та його майновому і соціальному розшаруванні.

Із самого початку існування держави, старшинське землеволодіння існувало у двох формах: приватній (спадковій) і ранговій (тимчасовій). Намагання старшини заволодіти маєтками вигнаних польських та українських панів не знаходили підтримки у Б. Хмельницького, який у своїй політиці враховував інтереси спадкового козацтва, непримиренність селян і простих козаків до відновлення феодального землеволодіння. Джерелами зростання старшинського землеволодіння були: займанщина вільних земель; купівлі землі у козаків чи селян; гетьманські надання і пожалування царського уряду з фонду вільних військових маєтностей. За гетьмана Данила Апостола основний земельний фонд було роздано. Відмінність між спадковим і тимчасово умовним володінням практично зникла.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Голов. редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Українська енциклопедія. Т. 6. 2004. 768 с.
2. Слабченко М.Е. Центральные учреждения Украины XVII - XVIII вв. / М.Е. Слабченко. Одесса, 1918. 113 с.
3. Інститут рукописів НБ ім. В. Вернадського. Ф.1. Спр.56081. Арк. 65.
4. Мицик Ю. З документів українських гетьманів та полковників доби Руїни. За матеріалами польських архівосховищ. Сіверянський Літопис. Чернігів, 1999. № 3. С. 16-20.
5. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Київ, 1970. 670 с.
6. Антонович В.Б. История малорусского козачества. Киев : Литография, 1882. 224 с.
7. Ситий І. Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Сіверянський літопис. Чернігів, 1998. № 5. С. 67-83.
8. Журнал, си есть, насыщенная записка діл, в войсковой Генеральной канцелярии приключаящихся, от дня смерти ясновельможного его млты пана Иоанна Скоропадского. Київ, 1896. 188 с.
9. Терлюк І.Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII ст.: навчальний посібник з історії держави і права України. Львів, 2003. 156 с.
10. Малиновський О.О. Огляд архівних матеріалів з історії західноруського та українського права, що переховуються в Древлехранилищі Московського центрального архіву (по 1-ше лютого року 1926). // М.П. Василенко. Праці Комісії для вивчення історії західно-русського та українського права. Вип. 2. Київ: друкарня УАН, 1926. 171 с.
11. ЦДІАУ в м. Києві. Ф. 1407, оп. 4, спр. 29, арк. 1. Універсал гетьмана І. Мазепи прилуцькому полковникові Д. Горленку на с. Мамаївку з належними до нього угіддями від 1703 р.
12. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка. Чернігів, 1901. 348 с.
13. Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку. Український архів. Т. 1. Київ, 1929. 260 с.
14. Летопись занятой археографической комиссии за 1904 год. Вип. 17. Санкт-Петербург, 1907. 594 с.
15. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського. Ф. 1, од.зб. 57221, арк. 9-10. Донесення бунчукового товариша О. Есимонтовського від 1738 р. про звільнення з військової служби у зв'язку з старістю.
16. ЦДІАУ в м. Києві. Ф. КМФ. 7, оп. 2, спр. 5, арк. 342.

Спадкові підтверджувальні універсали, фотокопія Ф. 248, спр. 1808 Московського архіву Міністерства Юстиції.

17. Джузжа О.М., Калиновський В.С., Третякова Т.А., Анатольєва О.І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.М. Джузжи. Київ: Атіка, 2006. 256 с.

References

1. Legal Encyclopedia: in 6 vol / . ed.: Yu.S. Shemshuchenko (head) et.al. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia, 2004. Vol. 6. 768 p. (in Ukrainian)
2. Slabchenko M.E. Central institutions of Ukraine of the XVII - XVIII centuries. Odessa, 1918. 113 p. (in Russian)
3. Institute of Manuscripts of the National Library after. V. Vernadskyi. F.1 Spr. 56081. P. 65. (in Ukrainian)
4. Mytsyk Yu. From the documents of the Ukrainian hetmans and colonels of the era of Ruins. According to the materials of the Polish archives. The Siverian Chronicle. Chernihiv, 1999. № 3. pp. 16-20. (in Ukrainian)
5. Holobutskyi V.O. Economic History of the Ukrainian SSR. Kyiv, 1970. 670 p. (in Ukrainian)
6. Antonovych V.B. The history of the Little Russian Cossacks. Kyiv: Lithography, 1882. 224 p. (in Russian)
7. Sytyi I. Hetman universals in the collection of the Chernihiv Historical Museum after. V.V. Tarnovskyi. The Siverian Chronicle. Chernihiv, 1998. № 5. pp. 67-83. (in Ukrainian)
8. The magazine is a brief statement of the affairs, in the army's General Chancellery, from the day of the death of his dear John M. Skoropadskyi, his mint. Kyiv, 1896. 188 p. (in Russian)
9. Terliuk I.Ya. History of Ukrainian Law from the Ancient Times to the XVIII Century: tutorial on the History of State and Law of Ukraine. Lviv, 2003. 156 p. (in Ukrainian)
10. Malynovskyi O.O. An overview of archival materials on the history of Western-Ukrainian and Ukrainian law, which are hiding in the Drevnehrelaznika of the Moscow Central Archive (on February, 1st, 1926) // M.P. Vasylenko. Proceedings of the Commission for the Study of the History of Western-Russian and Ukrainian law. Issue 2. Kyiv: printing-house of the Ukrainian Academy of Sciences, 1926. 171 p. (in Ukrainian)
11. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv. F. 1407, op. 4, spr. 29, P. 1. Universal of Hetman I. Mazepa to Pryluky's colonel D. Horlenko on village Mamaivka with its land belonging to it from 1703. (in Ukrainian)
12. General investigation on the estates of the Chernihiv regiment. Chernihiv, 1901. 348 p. (in Ukrainian)
13. General investigation on the estates of the Starodub regiment. Ukrainian archive. Vol. 1. Kyiv, 1929. 260 p. (in Ukrainian)
14. Chronicle of the occupation of the archaeological commission for 1904. Whip 17. Saint Petersburg, 1907. 594 p. (in Russian)
15. Institute of Manuscript of the National Library of Ukraine after V.I. Vernadskyi. F. 1, od. zb. 57221, pp. 9-10. Report of bunchuk comrade O. Esimontovskyi from 1738 on dismissal from military service in connection with old age. (in Ukrainian)
16. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv. F. KMF. 7, op. 2, spr. 5. P. 342. Hereditary confirmatory universals, photocopy F. 248, spr. 1808 of the Moscow Archive of the Ministry of Justice. (in Ukrainian)
17. Dzhuszha O.M., Kalynovskyi V.S., Tretiakova T.A., Anatolieva O.I. History of State and Law of Foreign Countries: textbook / comm. ed. by prof. O.M. Dzhuszha. Kyiv: Atika, 2006. 256 p. (in Ukrainian)

МАТКІВСЬКА

Тетяна Ярославівна
matkivskat@gmail.com

УДК 336.01

ПОПОВИЧ

Оксана Василівна
0668629028@ukr.netТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРОШОВИ
ПОТОКИ» ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯстудент, Національний
авіаційний університетDEFINITION OF «CASH FLOWS» AND
THEIR CLASSIFICATIONк.е.н., доцент, Національний
авіаційний університет*MATKIVSKA Tetiana Yaroslavivna – student, National Aviation University**POPOVYCH Oksana Vasylivna – PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University*

У статті розглянуто погляди зарубіжних і вітчизняних науковців стосовно тлумачення терміну «грошовий потік» та проаналізовано трактування «грошового потоку» у нормативно-правових актах. На основі вивчених джерел запропоновано уточнення сутності грошового потоку. Наведено та порівняно класифікації грошових потоків, що зустрічаються в економічній науці і запропоновано виділити найоптимальніший варіант класифікації грошових потоків. Охарактеризовано суть та призначення кожного виду грошових потоків. Отриманий результат має теоретичну і практичну цінність під час управління грошовими потоками підприємства для забезпечення їх збалансованості за видами, обсягами та інтервалами.

* * *

В статье рассмотрены взгляды зарубежных и отечественных ученых относительно толкования термина «денежный поток» и проанализированы трактовка «денежного потока» в нормативно-правовых актах. На основе изученных источников предложено уточнение сущности денежного потока. Приведены и сопоставлены классификации денежных потоков, которые встречаются в экономической науке и предложено выделить оптимальный вариант классификации денежных потоков. Охарактеризованы сущность и назначение каждого вида денежных потоков. Полученный результат имеет теоретическую и практическую ценность при управлении денежными потоками предприятия для обеспечения их сбалансированности по видам, объемам и интервалам.

* * *

The work of each enterprise is closely linked to the circulation of funds. The implementation of almost all operations arising in the course of an activity is impossible without the movement of funds, that is, without their receipt and spending. That is why the correct and clear organization of cash flows significantly affects the final results of the operation of the enterprise. In turn, it's important to understand the essence of the concept of "cash flow" and to be able to distinguish flows according to their classification criteria for the proper organization of flows. To date, there are many studies devoted to the study and analysis of cash flows. In the economic literature there are many approaches to the definition of cash flows. They are structured and classified according to different characteristics.

The article deals with the views of foreign and domestic scientists on the interpretation of the term "cash flow" and analyzes the interpretation of "cash flow" in legal acts. On the basis of the studied sources, it was proposed to clarify the essence of the cash flow. The comparative classification of cash flows occurring in economic science is proposed and it is proposed to allocate the most optimal variant of the classification of cash flows. The essence and purpose of each type of cash flows is described.

The result obtained has a theoretical and practical value in managing the cash flows of an enterprise to ensure their balance by type, volume and intervals.

In our opinion, it is important to understand the essence of cash flows and their types. After all, the expedient formation of flows will ensure the coordinated work of the enterprise and, as a consequence, obtaining good results from its activities. Therefore, the main task of managing cash flows is to ensure their balance by type, volume and intervals.

Ключові слова: грошові потоки, класифікація грошових потоків, грошові кошти, надходження грошових коштів, вибуття грошових коштів

Ключевые слова: денежные потоки, классификация денежных потоков, денежные средства, поступления денежных средств, выбытие денежных средств

Keywords: cash flows, classification of cash flows, monetary resources, cash inflows, cash outflow

ВСТУП

Робота кожного підприємства тісно пов'язана з кругообігом грошових коштів. Здійснення практично всіх операцій, що виникають у ході діяльності, неможливе без руху коштів, тобто без їх надходження і витрачання. Саме тому, правильна та чітка організація грошових потоків істотно впливає на кінцеві результати функціонування підприємства. У свою чергу, для правильної організації потоків важливо розуміти саму сутність поняття «грошовий потік» та вміти розрізняти потоки за їх класифікаційними ознаками.

На сьогоднішній день існує велика кількість досліджень, які присвячені вивченню та аналізу грошових потоків. В економічній літературі є безліч підходів до визначення грошових потоків. Їх структурують і класифікують відповідно до різних ознак. Найвідомішими вітчизняними та зарубіжними науковцями, що зробили вагомий внесок у вивчення сутності грошових потоків, їх класифікації та методів управління ними, є: Дж.К. Ван Хорн, І.А. Бланк, Є.Ф. Брігхем, Е. Нікбахт, А. Гроппеллі, Л.А. Бернстайн, І. Бернар, Ж.-К. Коллі, Ф.Ф. Бутинець, Є.В. Мних, Г.Г. Кірейцев, І.А. Маркіна.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні та висвітленні сутності грошових потоків підприємства і їх класифікаційних ознак з погляду різних наукових підходів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є аналіз наукових праць, матеріалів періодичних видань та ресурсів Internet.

При проведенні дослідження використано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вперше термін «грошовий потік» – cash-flow (англ.) почали використовувати наприкінці 50-х рр. ХХ ст. в іноземній літературі, яка описувала фінансовий аналіз та фінансовий менеджмент. Спочатку термін вживали лише під час визначення вартості фінансових активів та при оцінюванні ефективності інвестиційних проектів. Згодом грошові потоки набули більш широкого значення та використання у фінансовій практиці. Причиною цьому став поступовий перехід від всебічного дослідження показників прибутковості до розгляду ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

Серед науковців не сформовано єдиного підходу до трактування «грошового потоку».

Так, на думку відомого спеціаліста в галузі фінансового менеджменту Є.Ф. Бріггема, «грошовий потік – це фактично чисті грошові кошти, які фірма отримує чи витрачає протягом певного періоду» [6].

І.А. Бланк визначає грошовий потік як «основний показник, що характеризує ефект інвестицій у вигляді повернених інвестору грошових коштів. Основу грошового потоку за інвестиціями складають чистий прибуток та амортизація матеріальних та нематеріальних активів». Крім цього, він стверджує, що «грошовий потік підприємства являє собою сукупність надходжень та виплат, які розподілені у часі та просторі та генеруються у процесі діяльності підприємства» [5]. Такий підхід до трактування «грошового потоку» підтримують науковці І.А. Маркіна та С.В. Мних [11, 12].

Е. Нікбахт та А. Гроппеллі розглядають грошовий потік як «міру ліквідності компанії, яка складається з чистого доходу і безготівкових витрат, таких як амортизаційні відрахування». Таке пояснення грошового потоку, з одного боку, показує його сутність, з іншого – основні його складові [13].

Дж.К. Ван Хорн наголошує, що «поняття грошових коштів та грошових потоків можна трактувати по різному залежно від завдань аналізу». Він вважає, що «грошові потоки визначають як робочий оборотний капітал у широкому тлумаченні цього поняття та як готівку - у вузькому» [8].

На погляд Л.А. Бернстайна, «термін «грошовий

потік» сам по собі не має відповідного тлумачення та позбавлений змісту. Кожне підприємство може мати приплив коштів (грошові надходження) та відтік коштів (грошові виплати). Крім цього, ці припливи та відтоки стосуються різних видів його діяльності. Тому, відмінність між ними можна визначити як для кожного виду діяльності, так і для всіх видів діяльності компанії загалом» [3].

І. Бернар, Ж.-К. Коллі стверджують, що «грошовий потік відображає вартість придбаних або проданих товарів та послуг, а також рух боргових вимог, які є формою грошового обміну» [4].

Для Ф.Ф. Бутинця грошовий потік є найважливішим самостійним об'єктом фінансового аналізу, за допомогою якого можна визначити фінансову стійкість та платоспроможність підприємства [7].

Г.Г. Кірейцев вважає, що «грошовий потік є одним із ключових моментів оптимального співвідношення між ліквідністю та прибутковістю» [9].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 7 «Звіт про рух грошових коштів» трактує грошовий потік як «надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів» [2].

Відповідно до НПСБО № 1, грошові потоки – це надходження і вибуття грошових коштів (грошей) у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності [1].

Враховуючи вище наведене, можна стверджувати, що грошовий потік – це показник, пов'язаний з надходженням чи витрачанням грошових ресурсів підприємства, що виникає у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Аналіз грошових потоків підприємства дозволяє визначити його фінансову стійкість та платоспроможність.

Класифікації грошових потоків вчені приділяють меншу увагу. Робіт, присвячених цьому питанню є дуже мало, адже більшість науковців вивчають проблеми обліку, контролю та аналізу грошових коштів та їх еквівалентів.

Найбільш відома класифікація грошових потоків розроблена І.А. Бланком. У ній наведено аж дев'ятнадцять класифікаційних ознак [5]. Схожою до неї є класифікація, розроблена Л.О. Лігоненко та Т.В. Ситник [10].

А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, О.О. Терещенко класифікують грошові потоки за: видом фінансово-господарської діяльності, масштабом діяльності, зміною залишків грошових коштів, валютою деномінації, значимістю грошових потоків, та за розподілом у часі [14].

Взявши до уваги дослідження цих авторів та проаналізувавши підходи до класифікації інших науковців, пропонуємо наступну класифікацію грошових потоків (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація грошових потоків підприємства	
<i>За масштабами обслуговування господарського процесу</i>	
ГП по підприємству в цілому	Накопичує всі види грошових потоків, які обслуговують господарську діяльність підприємства в цілому.
ГП за окремими структурними підрозділами	Характеризує надходження і видатки коштів, що виникають внаслідок діяльності окремих структурних підрозділів підприємства.
ГП від окремих господарських операцій	Виступає як первинний об'єкт самостійного управління та характеризує надходження та витрачання грошових коштів від здійснення певних господарських операцій.

<i>За видами господарської діяльності</i>	
ГП від операційної діяльності	Характеризує грошові виплати постачальникам, стороннім виконавцям окремих видів послуг, що забезпечують операційну діяльність, заробітної плати персоналу, зайнятому в операційному процесі. А також податкові платежі підприємства в бюджети всіх рівнів і в позабюджетні фонди та інші виплати, пов'язані зі здійсненням операційного процесу. Одночасно цей вид грошового потоку відображає надходження грошових коштів від продажу товарів і здійснення послуг та інші грошові надходження від операційної діяльності.
ГП від фінансової діяльності	Характеризує надходження від випуску акцій та інших цінних паперів, а також виплати грошових коштів для погашення позик та кредитів, придбання цінних паперів.
ГП від інвестиційної діяльності	Характеризує надходження і виплати грошових коштів, пов'язані з бажанням створити розширений акціонерний чи пайовий капітал, одержанням довгострокових і короткострокових кредитів і позик, реалізацією та придбанням фінансових інвестицій, необоротних активів.
<i>За спрямованістю руху коштів</i>	
Позитивний (вхідний) ГП	Характеризує надходження грошових коштів, які підприємство отримує в результаті усіх видів діяльності.
Негативний (вихідний) ГП	Характеризує сукупність коштів, які підприємство витрачає в процесі його діяльності.
<i>За методом обчислення обсягу</i>	
Валовий ГП	Характеризує надходження або витрати грошових коштів в періоді часу, що аналізується, у розрізі його окремих проміжків.
Чистий ГП	Характеризує різницю між надходженням та витрачанням коштів у певному періоді часу в розрізі окремих його інтервалів. За його допомогою можна проаналізувати результат від фінансової діяльності підприємства та темпи зростання його ринкової вартості.
<i>За рівнем достатності обсягу</i>	
Надлишковий ГП	Вид грошового потоку, при якому надходження грошових засобів значно перевищують реальну потребу підприємства в їх витрачання на конкретні потреби.
Дефіцитний ГП	Грошовий потік, при якому надходження грошових засобів значно нижчі від реальних потреб підприємства в їх витрачання.
<i>За методом оцінки в часі</i>	
Теперішній ГП	Грошовий потік підприємства, що визначається в оцінці теперішнього часу.
Майбутній ГП	Грошовий потік, який визначається в оцінці майбутнього конкретного моменту часу шляхом порівняння майбутніх грошових потоків з їх виглядом у теперішній час.
<i>По безперервності формування в аналізованому періоді</i>	
Регулярний ГП	Характеризує надходження або витрачання грошових засобів пов'язаних з господарськими операціями, що у певному періоді часу здійснюються постійно по окремих інтервалах цього періоду. Існують такі види регулярного грошового потоку: - регулярний грошовий потік з рівномірними тимчасовими інтервалами часу в межах певного періоду; - регулярний грошовий потік з нерівномірними тимчасовими інтервалами в межах періоду.
Дискретний ГП	Характеризує надходження або витрачання грошових коштів, пов'язаних зі здійсненням одиничних господарських операцій підприємства в конкретному розглянутому періоді часу.
<i>За варіативністю спрямованості руху грошових коштів</i>	
Стандартний ГП	Вид грошового потоку, спрямованість якого є незмінною.
Нестандартний ГП	Грошовий потік, спрямованість якого змінюється більше одного разу. Наприклад, інвестування капіталу в портфель фінансових інструментів з постійним реінвестуванням отриманого доходу з метою його майбутнього розширення.
<i>За характером грошового потоку по відношенню до підприємства</i>	
Внутрішній ГП	Характеризує сукупність надходження і витрачання грошових коштів у межах підприємства. Тобто, грошові операції підприємства з його персоналом, засновниками та іншими особами, що мають до нього конкретне відношення.
Зовнішній ГП	Характеризує грошові операції підприємства, пов'язані з його контрагентами і державними органами.

Продовження табл. 1

<i>За рівнем збалансованості обсягів взаємопов'язаних грошових потоків</i>	
Збалансований ГП	Вид сукупного грошового потоку від певної господарської операції, по структурному підрозділу або підприємству в цілому, за яким забезпечена збалансованість між обсягами вхідного і вихідного потоків підприємства.
Незбалансований ГП	Вид сукупного грошового потоку від певної господарської операції, по структурному підрозділу або підприємству в цілому, за яким балансовий зв'язок та збалансованість не забезпечується.
<i>За періодами часу</i>	
Короткостроковий ГП	Грошовий потік, у якому період від початку грошових надходжень або виплат до повного їх завершення не перевищує одного року.
Довгостроковий ГП	Грошовий потік, у якому період від початку грошових надходжень або виплат до повного їх завершення перевищує один рік.
<i>За формами використання грошових коштів</i>	
Готівковий ГП	Частина сукупного грошового потоку підприємства, яка обслуговується безпосередньо готівкою.
Безготівковий ГП	Частина сукупного грошового потоку підприємства, яка обслуговується кредитними і депозитними інструментами фінансового ринку (кредитними картками, акредитивами, векселями, чеками, банківськими депозитами тощо).
<i>За видом валюти, яка використовується</i>	
ГП у національній валюті	Грошовий потік, кошти якого емітовані відповідними державними органами країни.
ГП в іноземній валюті	Грошовий потік, у якому задіяна валюта інших країн.
<i>За значущістю у формуванні кінцевих результатів господарської діяльності</i>	
Пріоритетний ГП	Вид грошового потоку, який значно впливає на формування чистого прибутку підприємства.
Другорядний ГП	Грошовий потік, який не має істотного впливу на формування кінцевих результатів господарської діяльності підприємства.
<i>За передбачуваністю виникнення</i>	
Повністю передбачуваний ГП	Грошовий потік, обсяг та час здійснення якого можуть бути повністю визначені заздалегідь.
Недостатньо передбачуваний ГП	Грошовий потік, обсяг та час здійснення якого не можуть бути достовірно визначені заздалегідь у зв'язку з можливою зміною факторів зовнішнього середовища.
Непередбачуваний ГП	Грошовий потік, який пов'язаний з виникненням надзвичайних подій та незапланованих операцій, що з'являються у процесі діяльності підприємства.
<i>За законністю здійснення</i>	
Легальний ГП	Характеризує надходження і виплати грошових коштів, які повністю відповідають діючим у країні правовим нормам.
Тіньовий П	Характеризує надходження і виплати грошових коштів, здійснення яких не відповідає діючим правовим нормам.
<i>За можливістю забезпечення платоспроможності</i>	
Ліквідний ГП	Характеризує такий вид грошового потоку підприємства, за яким співвідношення його вхідного і вихідного потоків за певний період дорівнює або перевищує одиниці.
Неліквідний ГП	Характеризує такий вид грошового потоку підприємства, за яким співвідношення його вхідного і вихідного потоків за певний період менше одиниці.
<i>За можливістю регулювання у процесі управління</i>	
ГП, що піддається регулюванню	Грошовий потік, який може зазнати певних змін у часі чи за обсягом.
ГП, що не піддається регулюванню	Грошовий потік, який не може бути відкоригований у часі та за обсягом без негативних наслідків для кінцевих результатів діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження ми встановили, що немає однозначного тлумачення «грошових потоків» та їх класифікації. Існує багато різних підходів стосовно трактування грошових коштів, водночас їх класифікаційним ознакам автори приділяють недостатню увагу.

На нашу думку, досить важливо розуміти сутність грошових потоків та їх видів. Адже, доцільне формування потоків забезпечить злагоджену роботу підприємства та як наслідок, отримання хороших результатів від його діяльності.

Тому, головне завдання управління грошовими потоками полягає у забезпеченні їх збалансованості за видами, обсягами та інтервалами. Для вирішення цього завдання на підприємстві повинна працювати група людей, яка буде займатися плануванням, обліком, аналізом та контролем відповідних показників грошових потоків.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 "Звіт про рух грошових коштів". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019
3. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И.И. Елисева; Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. Москва: Финансы и статистика, 2003. 624 с.
4. Бернар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь. В 2 х т. Москва: Международные отношения, 1994. 874 с.
5. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. Киев: Ника-Центр, Эльга, 2004. 656 с.
6. Бригхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. Київ: Молодь, 1997. 1000 с.
7. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: навчальний посібник. Житомир: Рута, 2003. 680 с.
8. Ван Хорн Д.К. Основы управления финансами / пер. с англ. Москва: Финансы и статистика, 1996. 800 с.
9. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. Київ: ЦУЛ, 2002. 496 с.
10. Лігоненко Л.О., Ситник Г.В. Управління грошовими

потоками: навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2005. 255 с.

11. Маркіна І.А. Менеджмент підприємства. Вища школа, 2000. 76 с

12. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Підручник. Київ: КНТЕУ, 2008. 514 с.

13. Нікбахт Е., Гроппеллі А. Фінанси / пер. з англ. В.Ф. Овсієнка, В.Я. Мусієнка. Київ: Основи, 1993. 383 с.

14. Фінансовий менеджмент: підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 2005. 536 с.

References

1. The National Accounting Standard 1 "General Requirements to the Financial Statements". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (in Ukrainian)
2. International Accounting Standard 7 "Statement of Cash Flows". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019 (in Ukrainian)
3. Bernstein L.A. Analysis of Financial Statements: Theory, practice and interlocking / Scientific. ed. of translation by Corresponding Member of RAS I.I. Eliseeva; chief-editor prof. Ya.V. Sokolov. Moscow: Finance and Statistics, 2003. 624 p. (in Russian)
4. Bernar I., Kolli Zh.-K., Sensible economic and financial dictionary. In 2 vol. Moscow: International relations, 1994. 874 p. (in Russian)
5. Blank I.A. Financial Management: Training Course. Kyiv: Nika-Center, Elga, 2004. 656 p. (in Russian)
6. Brihkhem Ye.F. Fundamentals of Financial Management / transl. from English. Kyiv: Youth, 1997. 1000 p. (in Ukrainian)
7. Butynets F.F. Economic analysis: tutorial. Zhytomyr: Ruta, 2003. 680 p. (in Ukrainian)
8. Van Horn D.K. Fundamentals of Finance Management / transl. from English. Moscow: Finances and Statistics, 1996. 800 p. (in Russian)
9. Kireitsev H.H. Financial Management: tutorial. Kyiv: TsUL, 2002. 496 p. (in Ukrainian)
10. Lyhonenko L.O., Sytnyk H.V. Management of cash flows: tutorial. Kyiv: KNTEU, 2005. 255 p. (in Ukrainian)
11. Markina I.A. Management of the enterprise. Higher school, 2000. 76 p. (in Ukrainian)
12. Mnykh Ye.V. Economic analysis of enterprise activity: Textbook. Kyiv: KNTEU, 2008. 514 p. (in Ukrainian)
13. Nikbakht E., Hroppelli A. Finances / transl. from English by V.F. Ovsienko, V.Ya. Musienko. Kyiv: Osnovy, 1993. 383 p. (in Ukrainian)
14. Financial Management: Textbook / ed. by prof. A.M. Poddierohin. Kyiv: KNEU, 2005. 536 p. (in Ukrainian)

ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович
ozerskyy-i-v@ukr.net

УДК 347.918 (477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДАХ УКРАЇНИ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF THE APPLICATION OF MEDIATION IN ARBITRATION COURTS OF UKRAINE

д.ю.н., доцент, професор
кафедри, Чорноморський
національний університет
імені Петра Могили

OZERSKYI Ihor Volodymyrovych – Doctor of Law, Professor of department, Black Sea National University after Petro Mohyla

Досліджено теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти медіаційних процедур в третейських судах України, а також прогалини законодавчої регламентації означеного інституту. У контексті означеного надані пропозиції стосовно удосконалення чинного законодавства, що регламентує вирішення спорів у третейському суді. Пропонується внести уточнення в чинну редакцію ч. 1 ст. 34 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), виписавши її у наступному вигляді: «Учасниками третейського розгляду є сторони, їх представники та незалежні медіатори». Таким чином, буде чітко розмежовано статус судді та медіатора, що по суті визначає доцільність залучення спеціальних знань медіатора та нейтральність самого суду у вирішенні спору.

* * *

Исследовано теоретико-методологические и организационно-правовые аспекты медиационных процедур в третейских судах Украины, а также пробелы законодательной регламентации указанного института. В контексте указанного предлагается усовершенствование действующего законодательства, которое регламентирует решение споров в третейском суде. Предлагается уточнить действующую редакцию ч. 1 ст. 34 Закона Украины «О третейских судах» (2004 г.), изложивши ее в следующей форме: «Участниками третейского рассмотрения являются стороны, их представители, а также независимые медиаторы». Таким образом, будет четко розграничено статус судьи и медиатора, что по сути определяет целесообразность привлечения специальных знаний медиатора и нейтральность самого суда в решении спора.

* * *

Theoretical-methodological and organizational-legal aspects of mediation of procedures in arbitration courts of Ukraine as well as gaps of legislative regulation of the named in statute are researched. In the context of the above mentioned proposals concerning the improvement of the current legislation, which partially regulates the mediation procedure in resolving disputes in an arbitration court. The main constraints for the development of alternative ways of resolving disputes in Ukraine, is the mentality of Ukrainian, society imperfection of the legislation, passivity of judges, low level of legal culture, weak coverage of this topic in the media lacking extensive explanatory work on the benefits of alternative dispute, resolution lack of higher education institutions relevant special courses and training programs of mediator training in the field of law.

It is stated that, the task of the arbitral tribunal is not finding a compromise solution, which will be agreed upon by both sides of the dispute and its solution in accordance with the legal norms and practices of business etiquette as well as interpretation of the contract concluded by the parties. Among other things, it is proposed to conduct mediation on the initiative of an arbitrator if the parties wish to maintain the partnership in the future in the absence of the winner and the defeated, and when the essence of the dispute is clearly not clear which of the parties is really convincing and argued.

The specifics of the subject of a civil – law dispute often require the involvement of a specialist with a simultaneous combination of psychological and legal knowledge, that is fully consistent with such a specific area of knowledge as legal psychology and legal conflictology. Since, even with the existing specialization of arbitration judges, their level of knowledge in the field of psychological knowledge is all that remains insufficient, and therefore, referring to the mediation of the parties to the dispute, should choose an independent mediator among persons with special knowledge precisely in the plane of legal psychology or legal conflict and understanding the specifics of the subject of the dispute will help to identify the true aspiration and interests of the parties in order to reconcile them.

Ключові слова: медіація, посередництво, змагальні способи, альтернативне вирішення спорів, третейський розгляд

Ключевые слова: медиация, посредничество, состязательные способы, альтернативное решение споров, третейское рассмотрение

Keywords: mediation, inter mediation, competitive ways, alternative method of solving disputes, arbitration

ВСТУП

Як відомо, третейський суд є однією з давніх і перевічених форм вирішення спорів, причому виникне-

ння такої форми вирішення спорів задовго передувало появі державних судових інституцій [1, с. 3]. Історія вирішення спорів на українських землях свідчить про наявність національного правового досвіду вирішення

спорів за допомогою інституцій, альтернативних державному судочинству, що керувалися при вирішенні спору не лише нормами права, а й інтересами сторін [2, с. 41]. Суть третейського судочинства, на слуху думку деяких вчених, зводиться до суду третьої особи, яка обирається самими сторонами, які за своєю добровільною угодою довіряють даному суду розглянути і вирішити конкретний спір [1, с. 5].

Відповідно ч. 2 ст. 2 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), третейський суд означений як недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у встановленому законом порядку для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин. Завданням третейського судочинства є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб внаслідок всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до чинного законодавства [3]. Мабуть, саме тому про доцільність альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, шляхом розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями наголошено в п. 5.4 «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.», затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276.

Вивченню правової природи інституту «медіації» приділили свою увагу низка вчених та практиків, серед яких можна виокремити наукові праці А. Андупова, Є. Борисової, С. Васильчака, А. Горової, В. Жмудь, Г. Зера, Г. Єрмоєнко, Я. Любченко, Н. Литвин, Ю. Михальського, Г. Огрєнчук, Ю. Притики, О. Спектор, В. Яковлева та ін. Однак, не дивлячись на велику кількість досліджень з проблем альтернативних способів вирішення спорів у третейських судах України, так і за кордоном, в юридичній та науковій літературі лишаються фрагментарно дослідженими питання визначення правового статусу медіаторів, а також реалізації медіаційних процедур у третейському суді з урахуванням залучення спеціальних знань медіаторів.

МЕТА РОБОТИ

Метою представленого дослідження є здійснення організаційно-правового аналізу існуючих альтернативних (медіаційних) способів вирішення спорів у третейських судах України, формування науково-теоретичних та практичних висновків стосовно необхідності залучення спеціальних знань до медіаційного процесу. Для досягнення поставленої мети, було визначено наступні задачі: дослідити особливості застосування альтернативних способів вирішення спору у третейських судах, а також окреслити перспективи оптимізації залучення медіаторів до процесу примирення та урегулювання їх спеціального статусу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою даної праці виступає діалектичний метод та основні положення теорії функції діагностики, системи управління тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системного аналізу – уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії правосудної діяльності, основоположних нормативних актів, а також нау-

кових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем альтернативних способів вирішення спорів у діяльності третейських судів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Несудові форми вирішення спорів, основними видами яких прийнято вважати переговори, посередництво, третейський розгляд виникли як альтернатива офіційній системі правосуддя. У свою чергу, самим альтернативним розглядом спорів пропонується вважати погоджений вибір (застосування), виходячи з конкретної ситуації, існуючого (медіація, третейський розгляд) або спільного моделювання найбільш ефективного недержавного способу вирішення спору чи врегулювання правового конфлікту, способом, не забороненим законом, з метою досягнення необхідного правового результату (встановлення суб'єктивних прав та обов'язків сторін) [4, с. 29].

Варто зазначити, що третейські суди не входять до судової системи України, що обумовлює їх особливе становище [5, с. 226]. У цьому разі доречно згадати позицію Конституційного Суду України, який наголосив (п. 3.2), що третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин в межах права, визначеного ч. 5 ст. 55 Конституції України [6]. Згідно п. 8 ст. 4 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.) одним з принципів створення та діяльності інституту третейського суду є принцип арбітрування [3]. Принцип арбітрування, на думку С. Довганчука, визначає обов'язок третейського суду у сприянні досягненню згоди про добровільне врегулювання спору, в тому числі через укладення мирової угоди, шляхом безпосередніх переговорів [7, с. 2].

Вчений П. Куфтирев зазначає, що принцип «арбітрування», зумовлює добровільну природу третейського розгляду, оскільки основним його завданням є досягнення компромісу між сторонами шляхом переговорів і взаємних поступок [8, с. 28]. У свою чергу, В. Тараненко визначав, що принцип «арбітрування» полягає у виконанні законодавчої вимоги стосовно розгляду третейських спорів та сприянні у досягненні угоди між сторонами і ухваленні на його основі рішення, якщо ця угода не суперечить законодавству і не порушує права та інтереси третіх осіб, що охороняються законом [9, с. 48]. В. Гапєєв вказував, що в силу принципу арбітрування порушення справи шляхом подання позову призводить до встановлення правовідносин не тільки між арбітром та сторонами спору, але й між самими сторонами конфлікту, так як до складу арбітражу входять відповідальні представники сторін спору, які беруть участь у вирішенні справи [10, с. 14].

На думку, С. Довганчука, у третейському процесі учасники спору і третейські судді виступають як партнери у пошуку балансу інтересів, а сам суд вказує сторонам на слабкість певних позицій обох сторін та формує таким чином підґрунтя для здійснення перемовин з метою вирішення конфлікту [7, с. 3]. Адже, договірно-диспозитивна модель третейського суду передбачає присутність принципу арбітрування не через нав'язування сторонам постійного контролю за нормативними актами або дотриманням процесу, а через

здійснення фаз вирішення конфлікту, наслідком якого є укладення між сторонами мирової угоди та затвердження її третейським судом [7, с. 3]. Як зазначає Ю. Білоусов, такі наслідки впливають із природи третейського розгляду, де вихідною засадою є добровільне волевиявлення сторін [11, с. 66].

Втім, фахівці аналізуючи рішення третейських судів вказують, що ці суди часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушеннями при цьому прав третіх осіб та держави. Найбільш типовими справами, які розглядали третейські суди, були справи стосовно визнання: дійсності договорів про відчуження нерухомого майна, при розгляді яких за допомогою третейського суду особи уникають укладення таких договорів у встановленій законом нотаріальній формі, якою передбачено сплату відповідних платежів та державну реєстрацію; спори, метою яких є захоплення контролю над юридичними особами [12] та використання третейських судів у рейдерських схемах (незаконне вилучення корпоративних прав тощо) [13, с. 190].

Означені проблеми, окрім іншого, пов'язані, на нашу думку, також з особистістю самих третейських суддів, їх фаховістю та правовою регламентацією їх діяльності. Адже, як слушно стверджує І. Бережна, «кваліфікаційний відбір третейських суддів та медіаторів, їх окрема професійна підготовка має стати запорукою запобігання шахрайства в цій сфері і як наслідку – законних рішень у справах» [14]. Нагадаємо, що згідно ст. 18 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована у результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору [3]. Дивно, виглядає у цьому разі позиція законодавця стосовно вписаної у ч. ст. 18 Закону текстологічної конструкції «має визнані сторонами знання», оскільки хіба можуть сторони, зважаючи на їх почасти абсолютну юридичну та психологічну безграмотність визнавати рівень чи достатність знань третейського судді. Очевидно, що це мабуть найбільша абсурдність такого підходу законодавця до призначення, обрання третейського судді.

Подив викликає і чинна редакція ч. 2 ст. 18 «Про третейські суди» (2004 р.), де вписано, що «у разі одноособового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги стосовно наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду». Як відомо, третейський суддя перш за все, вирішує спір не лише керуючись винятково Законом, але й внутрішніми складовими своїх психологічних властивостей (емпатія, атракція, апатія, навіюваність, вразливість, конфліктність, комунікативність, інтерактивність тощо), а відтак повинен мати знання з психології та конфліктології. Про цей аспект підкреслено в юридичній науковій літературі. Так, А. Мілохова наголошує, що роль третейського судді може виконувати спеціаліст, безпосередньо пов'язаний із конфліктом у сфері, що додатково забезпечує винесення компетентного та справедливого рішення [15, с. 136].

Вважаємо, що оптимальним способом вирішення цієї проблеми є внесення певних змін та уточнень до чинного законодавства, що регламентує питання вимог до особистості третейського судді.

Таким чином, пропонуємо виписати ч. 1 ст. 18 означеного Закону у наступній редакції: «третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має вищу юридичну освіту та освіту, що передбачає спеціальні знання з психології чи конфліктології, практичний досвід розв'язання конфліктів, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору». А ч. 2 ст. 18 Закону, варто узагалі виключити, зважаючи на її цілковиту з позицій теорії права абсурдність. Також, питання фахових вимог до особистості судді, можливо вирішити шляхом внесення доповнень (*додаткових вимог до третейських суддів*) до регламенту третейських судів, наприклад розділу третього «Регламенту постійно діючого третейського суду при Київській торгово-промисловій палаті», де виписати: «третейським суддею може бути особа, яка має вищу юридичну освіту та освіту, що передбачає спеціальні знання з психології чи конфліктології. Такі доповнення будуть цілком узгоджуватися з нормою ч. 3 ст. 18 Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), де вписано, що «при вирішенні спору третейським судом для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові вимоги до третейських суддів».

На нашу думку, потребує доповнень і чинна редакція ч. 4 та 5 ст. 33 (назва – «Розгляд справ третейським судом та мирова угода») Закону України «Про третейські суди» (2004 р.), а саме, в ч. 4 додати положення про можливість використання спеціальних знань медіатора. Пропонуємо наступний варіант означеної частини ст. 33 Закону: «Третейський суд на початку розгляду повинен з'ясувати у сторін можливість закінчити справу мировою угодою та в подальшому сприяти особисто чи із залученням фахівця-медіатора вирішенню спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу». Ця позиція опосередковано має бути відображена і в ч. 5 ст. 18 Закону, та мати наступний зміст: «За клопотанням сторін, а також з урахуванням консультативно-рекомендаційної думки залученого до вирішення спору медіатора, третейський суд приймає рішення про затвердження мирової угоди». Адже, як наголошується в юридичній науковій літературі, посередники відповідальні за процес медіативних переговорів [14, с. 19].

Більш того, кардинальними змінами до чинного Закону України «Про третейські суди» (2004 р.) було б виключення положення закріпленого у нормі ч. 4 ст. 33 про сприяння третейським судом у примиренні сторін спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу, оскільки це спотворює уяву про незалежність суду та його нейтральної позиції у вирішенні спору до будь-якої із сторін. Тоді, це буде узгоджуватися з нормою ч. 1 ст. 18 Закону, де вписано, що: «Третейські судді не є представниками сторін». Саме тому, така «місія» сприяння примиренню має бути лише компетенцією незалежного медіатора, про якого доречі в означеному Законі прямо навіть не згадується. Тому, третейський суддя фактично й висту-

пає медіатором і суддею в одній особі (процесуальному статусі), що цілком суперечить його нейтральності, оскільки останній формально втручається у зміст медіаційної угоди.

ВИСНОВКИ

Отже, специфіка предмета третейського розгляду почасти вимагає залучення до його вирішення фахівця з одночасним поєднанням психологічних та юридичних знань. Оскільки, навіть за наявної спеціалізації третейських суддів, рівень їхньої обізнаності у галузі психологічних знань все ще залишається недостатнім, а тому звертаючись до медіації, суд та сторони спору повинні обрати собі незалежного посередника серед осіб, які мають спеціальні знання саме у сфері юридичної психології чи конфліктології і, розуміючи специфіку предмета спору, допоможуть виявити справжні прагнення та інтереси сторін з метою їх примирення.

Список використаних джерел

1. Третейські суди в Україні / Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін.; За ред. В.П. Самохвалова, А.Ф. Ткачука. К.: ТОВ ІКЦ Леста, 2007. 184 с.
2. Огречук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.
3. Про третейські суди: Закон України № 1701-IV від 11.05.2004 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2004. № 35. ст. 412.
4. Севастьянов Г.В. Концепция частного процессуального права (права альтернативного разрешения споров). Третейский суд. 2009. № 1. С. 25-32.
5. Шемелинець І.І., Пархомчук Р.І. Третейський суд - альтернативна форма захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Науковий вісник Національного університету податкової служби України (право). 2008. № 4(43). С. 224-229.
6. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2008 від 10 січня 2008 року (справа про завдання третейського суду). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>
7. Довганчук С.М. Принцип арбітражування у третейському процесі. Часопис Академії адвокатури України. № 5 (2009). С. 1-5.
8. Закон України "Про третейські суди": науково-практичний коментар. / П.В. Куфтирєв, Ю.В. Білоусов. К.: Правова єдність, 2008. 430 с.
9. Тараненко В.Ф. Принципы арбитражного процесса: учеб. пособ. М.: РИО ВЮЗИ, 1988. 67 с.
10. Гапеев В.Н. Суцність арбитражной формы защиты права: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.712. Саратовский юридический институт. Ростов-на-Дону, 1971. 16 с.
11. Білоусов Ю. До питання про звернення рішення третейського суду до виконання. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні. Львів, 2009. С. 65-70.
12. Практика застосування судами Закону України "Про третейські суди". URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/bb0f2d6e20458292c225766a004c0fa4?> (дата звернення: 11.02.2019).
13. Любченко Я.П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2018. 249 с.
14. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx>
15. Милохова А.В. Медиация и ее место в системе урегулирования гражданско-правовых споров. Вестн. Рос. гос. гуманит. ун-та. 2011. № 8. С. 130-139.

References

1. Arbitration courts in Ukraine / Yu.A. Mykhalskyi, V.P. Samokhvalov, V.I. Ryzhiy et al.; ed. V.P. Samokhvalov, A.F. Tkachuk. Kyiv: TOV IKTs Lesta, 2007. 184 p. (in Ukrainian).
2. Ohrenchuk H.O. Legal regulation of usage of mediation upon resolving civil disputes: diss. ... cand. law sciences: 12.00.03. Kyiv, 2016. 213 p. (in Ukrainian).
3. On Courts of Arbitration: The Law Ukraine № 1701-IV of 11.05.2004. News of Verhovna Rada. 2004. № 35. art. 412. (in Ukrainian).
4. Sevastyanov G.V. Concept of private procedural law Kontseptsiya chastnogo protsessualnogo prava (the right to an alternative dispute resolution). Courts of Arbitration. 2009. № 1. pp. 25-32. (in Russian).
5. Shemelynets I.I., Parkhomchuk R.I. Courts of Arbitration – an alternative form of protection of rights and legitimate interests of individuals and legal entities. Scientific Bulletin of National University of Tax Service of Ukraine (law). 2008. № 4 (43). pp. 224-229. (in Ukrainian).
6. The decision of the Constitutional Court of Ukraine № 1-рп/2008 of 10.01.2008 (the case of the task of the arbitral tribunal). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/> (in Ukrainian).
7. Dovhanchuk S.M. Principle of arbitration in the arbitration process. Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine. № 5 (2009). pp. 1-5. (in Ukrainian).
8. The Law Ukraine "On Courts of Arbitration": scientific and practical commentary / P.V. Kufyriev, Yu.V. Bilousov. Kyiv: Pravova yednist, 2008. 430 p. (in Ukrainian).
9. Taranenko V.F. The principles of the arbitration process: tutorial. Moscow: RIO VYuZI, 1988. 67 p. (in Russian).
10. Gapeev V.N. The essence of the arbitration form of rights protection: author's abstract. diss. ... cand. law sciences: 12.712. Saratov law Institute. Rostov on the Don, 1971. 16 p. (in Russian).
11. Bilousov Yu. To the question the appeal of the decision of the arbitral tribunal to execution. Prospects of using alternative ways resolving disputes (ADR) in Ukraine. Lviv, 2009. pp. 65-70. (in Ukrainian).
12. Practice of court application of the Law Ukraine "On Courts of Arbitration". URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba>
13. Liubchenko Ya.P. Alternative methods of resolving legal disputes: theoretical and legal aspects: diss. ... cand. law sciences. 12.00.01. Kharkiv. 2018. 249 p. (in Ukrainian).
14. Berezhna I. The sad fate of alternative methods of resolving disputes in Ukraine. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> (in Ukrainian).
15. Milohova A.V. Mediation and its place in the system of regulation of civil legal disputes. Journal of the Russian State humanitarian University. 2011. № 8. pp. 130-139. (in Russian).

ГЕРАСИМОВИЧ
Анатолій Михайлович
afconsul.ua@gmail.com

УДК 057.471

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ
СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

д.е.н., професор, Ніжинський агротехнічний
інститут Національного університету
біоресурсів і природокористування

**IMPROVING THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING
POLICIES OF THE MODERN ENTERPRISE**

HERASYMOVYCH Anatolii Mykhailovych – Doctor of Economics, Professor, Nizhyn Agrotechnical Institute of National University of Bioresources and Nature Management

Вдосконалення організації облікової політики досягається доповненням 1) факторів впливу: зовнішніх – фактором науково-технічної революції, а внутрішніх – стратегією; 2) принципів – «прогнозністю»; 3) процедур – комплексом механізмів і інструментів бухгалтерського інжинірингу: класифікацією бізнес-процесів, застосуванням мегарахунків та моніторингових балансів звіттів для оперативного визначення фактичного та прогнозного фінансового стану; особливостями формування комплексних об'єктів обліку і управління – як синтезу бюджетування, нормативних методів та операційно-вартісного аналізу.

* * *

Совершенствование организации учетной политики достигается дополнением 1) факторов влияния: внешних – фактором научно-технической революции, а внутренних – стратегией 2) принципов – «прогнозностью»; 3) процедур – комплексом механизмов и инструментов бухгалтерского инжиниринга: классификации бизнес-процессов, применением мегасчетов и мониторинговых балансовых отчетов для оперативного определения фактического и прогнозного финансового состояния; особенностями формирования комплексных объектов учета и управления – как синтеза бюджетирования, нормативных методов и операционно - стоимостного анализа.

* * *

The study of the state of the organization of accounting policies at Ukrainian enterprises gives the right to create, that in today's conditions, which characterize a new breakthrough of the scientific and technological revolution from the 80s of the twentieth century, the further globalization of the economy, increased competition and the constantly unpredictable variability of the market environment, changed priorities control of production activities from articles of cost of production to business processes that form this cost, and in financial activities - from the final month control to daily operational forecast-strategic. The indicated changes in control priorities predetermine the need to improve the organization's accounting policy, which determines by what methods, methods accounting financial and managerial accounting, to provide information for managing business processes. This practice is achieved through the mechanisms and tools of accounting engineering. Yes, it is necessary to supplement 1) factors of influence: external - the factor of the scientific and technological revolution, and internal - the development strategies; 2) the principles of legality, adequacy, unity - the principle of "forecasting"; 3) the procedure is proposed to be supplemented with a whole set of mechanisms and tools of accounting engineering: the classification of business processes, the characteristics of the possibilities of the application of consolidated mega-accounts and balance sheets for the operative determination of the actual and projected financial condition; the procedure for documenting business processes; the peculiarities of the formation of complex objects of accounting and management as a synthesis of budgeting, regulatory accounting methods of operational and cost analysis.

Ключові слова: облікова політика; інструменти бухгалтерського інжинірингу; об'єкти; суб'єкти; принципи; фактори; методи; способи; процедури

Ключевые слова: учетная политика; инструменты бухгалтерского инжиниринга; объекты; субъекты; принципы, факторы; методы; способы; процедуры

Keywords: accounting policy; accounting engineering tools; objects; subjects; principles; factors; methods; ways; procedures

ВСТУП

Науково теоретичні та методичні засади облікової політики висвітлено у працях таких вітчизняних вчених як Ф.Ф. Бутинець [1]; П.С. Житній [4]; М.С. Пушкар [6]; Я.В. Олійник [5]; Т.А. Гоголь [3], але тільки як підходи, що сформувалися в минулих десятиліттях до нового прориву, з 80-х рр. ХХ ст., науково-технічної революції, яка викликала створення нових економічних механізмів для управління сучасним підприємством.

На сьогодні в Україні відсутня методика організації облікової політики підприємства, в умовах управління його бізнес-процесами. Окремі методичні засади до розв'язання цієї проблеми висвітлено у працях таких науковців як С.Ф. Голов і В.І. Ефіменко [2]; М.С. Пушкар [6]; І.І. Криштопа [7]; С.Ф. Легенчук [8], але практичний

аспект в завершеному вигляді не розв'язано.

МЕТА РОБОТИ полягає в обґрунтуванні розширення складових елементів облікової політики підприємства, у зв'язку з застосуванням інструментів бухгалтерського інжинірингу, в системі обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти та Міжнародні стандарти фінансової звітності. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Облікова політика – це система правил, методів, форм, принципів, процедур організації і побудови бухгалтерського обліку [11]. Новий прорив науково-технічної революції, подальша глобалізація і зростання конкурентності в останні десятиріччя, викликали появу нового економічного механізму управління сучасним підприємством – фінансового інжинірингу, що в свою чергу викликало необхідність змін правил і методів організації ведення бухгалтерського обліку.

Постає проблема нової ролі діючої облікової політики, механізми і інструменти якої необхідно адаптувати до нових вимог. Зазначаємо, що оскільки загальні діючі підходи, які сформулювалися за останні десятиріччя і законодавчо регулюються, залишаються базовими, то вважаємо за необхідне їх розкрити, але, звичайно, у контексті змін, викликаних використанням методів бухгалтерського інжинірингу, як інструментів обліково-аналітичного забезпечення механізму фінансового інжинірингу.

Для вирішення вказаної проблеми проведемо аналіз і оцінку визначення діючих принципів, методів і процедур ведення обліку, з метою вмонтування у них інструментів бухгалтерського інжинірингу та сформуємо пропозиції з вдосконалення діючих механізмів та інструментів облікової політики. Вдосконалення облікової політики у контексті її нової ролі буде роз-

крито наступним чином через:

– обґрунтування нових факторів, що впливають на формування облікової політики підприємства;

– формування складу та змісту принципів, методів та процедур організації облікової політики, з огляду на те, що контроль за використанням ресурсів повинен здійснюватися за технологічними бізнес-процесами, а не за видами продукції, де рівень їх використання лише формально узагальнюється в статтях собівартості, адже процеси споживають ресурси, а не навпаки.;

– розроблення моделі практичного застосування облікової політики на підприємстві, з виокремленням відповідних облікових процедур на кожному етапі її реалізації, в умовах використання інструментів бухгалтерського інжинірингу.

Формування облікової політики відбувається на трьох рівнях:

1) міждержавному – розроблення правил і принципів функціонування бухгалтерського обліку у межах об'єднання держав;

2) на державному – встановлення загальних правил, стандартів ведення бухгалтерського обліку;

3) підприємства – як сукупність способів і прийомів ведення бухгалтерського обліку, що прийняті на підприємстві та відповідають особливостям його функціонування. Це уточнено на рис. 1.

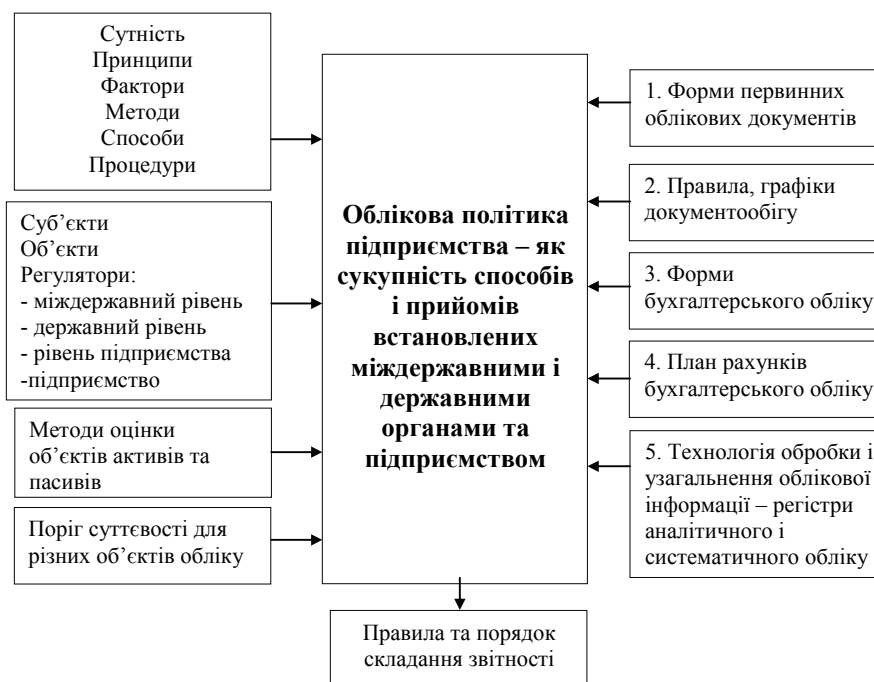

Рис. 1. Складові діючої облікової політики підприємства

На організацію будь-якого процесу, в першу чергу, впливають фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

До найголовніших діючих зовнішніх факторів відносяться: нормативно-правове регулювання міждержавними і державними органами, галузь діяльності, система оподаткування. Їх необхідно доповнити такими новими, як: науково-технічна революція; глобалізація економіки, нові економічні та облікові механізми і інструменти, викликані науково-технологічною революцією.

До найголовніших внутрішніх відносяться: організаційно-правова форма підприємства, масштаб діяльності, виробничо-організаційна структура, інформаційне забезпечення, кваліфікація персоналу, ступінь свободи дій (самостійність у виборі партнерів, клієнтів та ціноутворення). Їх склад необхідно доповнити факторами стратегій розвитку, без якого підприємство втрачає мету й здатність вдосконалюватися та ринки.

Наступною, другою, групою елементів облікової політики підприємства є принципи. До принципів від-

носяться законність, адекватність, єдність. Їх пропонується доповнити принципом «прогнозності» у зв'язку з тим, що створення нового економічного механізму, – фінансового інжинірингу, передбачає і створення та використання й нових прогнозних облікових інструментів. Зміст цих принципів наступний:

1) законність – обрані методичні прийоми, способи та процедури ведення бухгалтерського обліку не повинні суперечити чинному законодавству та нормативним документам;

2) адекватність – облікова політика підприємства має відповідати особливостям умов його діяльності;

3) єдність – облікова політика має бути єдиною для суб'єкта господарювання, незалежно від кількості його підрозділів, філій або дочірніх підприємств;

4) прогнозність: нові інструменти бухгалтерського інжинірингу повинні забезпечувати підприємство такою ж новою інформацією.

Третьою групою елементів облікової політики підприємства є методи.

Оскільки використання інструментів бухгалтерського інжинірингу у системі механізмів та інструментів облікової політики є внутрішньою справою самого підприємства, то всі методи, а вони встановлені державою – регулятором, стосовно оцінки і переоцінки активів та пасивів, нарахування амортизації, створенні різних резервів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції тощо, є незмінними, то зміни необхідно внести у систему внутрішньогосподарського управлінського обліку – у розширення складу процедур, або доповнення і уточнення їх змісту, виходячи з необхідності забезпечення обліково-аналітичною інформацією про бізнес-процеси підприємства.

Необхідні доповнення і уточнення пропонується здійснити самому підприємству, з врахуванням особливостей його діяльності, за такими процедурами (табл. 1).

Таблиця 1

Процедурні питання, що визначають і регламентують облікову політику підприємства

Діючі процедури	Необхідно вдосконалити в умовах використання інструментів бухгалтерського інжинірингу
1. Перелік облікових номенклатур	Доповнити особливостями бухгалтерського інжинірингу
2. Складання робочого плану рахунків	Додатково робочий план мега-рахунків
3. Порядок організації матеріальної відповідальності	Доповнити особливостями бізнес-процесів для керівників «центрів відповідальності»
4. Перелік осіб, які мають право підпису документів	Доповнити діючий
5. Порядок документообігу	Новий порядок, з врахуванням документування бізнес-процесів
6. Порядок ведення управлінського обліку	Доповнити особливостями: 1) для операційної виробничої діяльності - синтезованим об'єктом (бюджетування + нормативний метод обліку + операційний аналіз) за «центрами відповідальності»; 2) для фінансової діяльності – об'єктом «центр обліку фінансових ситуацій» - ризиків, резервів, платоспроможності та інших
7. Форми внутрішньої управлінської звітності	Доповнити: 1) для операційної діяльності «Звіт про роботу зміни»; 2) для фінансової діяльності «Моніторинговий похідний балансовий звіт»
8. Технологія оброблення інформації	Доповнити: особливостями бюджетування та документування бізнес-процесів
9. Організація ведення податкового обліку	Доповнити особливостями забезпечення інформації при використанні інструментів бухгалтерського інжинірингу

Узагальнюючим документом, що визначає методику та організацію обліку на підприємстві, є наказ (Положення) про облікову політику.

Слід мати на увазі, що якщо нормативно-правовими актами не передбачено певний метод або процедура ведення обліку, то підприємство самостійно їх передбачає в наказі (Положення) про облікову політику, виходячи із рекомендованих МСБО та МСФЗ судженнях та діючих П (С) БО України.

Підсумовуючи вище розкриті діючі механізми і інструменти облікової політики на українських підприємствах з внесеними пропозиціями стосовно їх доповнення та вдосконалення, необхідно зазначити, що головне у них – це розширення їх функцій, у зв'язку з впровадженням нових механізмів та інструментів бухгалтерського інжинірингу як обов'язкової складової нового прогнозного економічного механізму управління сучасним підприємством – фінансового інжинірингу, вивиканого з 80-х рр. ХХ ст. науково-технічною революцією.

Водночас, нові елементи облікової політики з бух-

галтерського інжинірингу (табл. 1) необхідно включити за видами обліку активів (основних засобів, виробничих запасів, незавершеного виробництва та інших) та пасивів (власного капіталу, довгострокових і короткострокових зобов'язань та інших) до окремих розділів Положення про облікову політику підприємства.

Враховуючи нововведення сформовано концепцію облікової політики сучасного підприємства (рис. 2).

Формування облікової політики звичайно проходить кілька етапів. На першому етапі встановлюють предмет облікової політики для конкретного підприємства, відповідно до сукупності об'єктів бухгалтерського обліку (фактів господарської діяльності).

На другому етапі, залежно від складу об'єктів обліку, визначаються конкретні умови, явища і процеси, які впливають на розробку облікової політики.

Третій етап передбачає аналіз загально визначених припущень у побудові облікової політики з погляду виявленої на минулому етапі сукупності факторів; при їхній адекватності ці припущення закладаються в основу облікової політики.

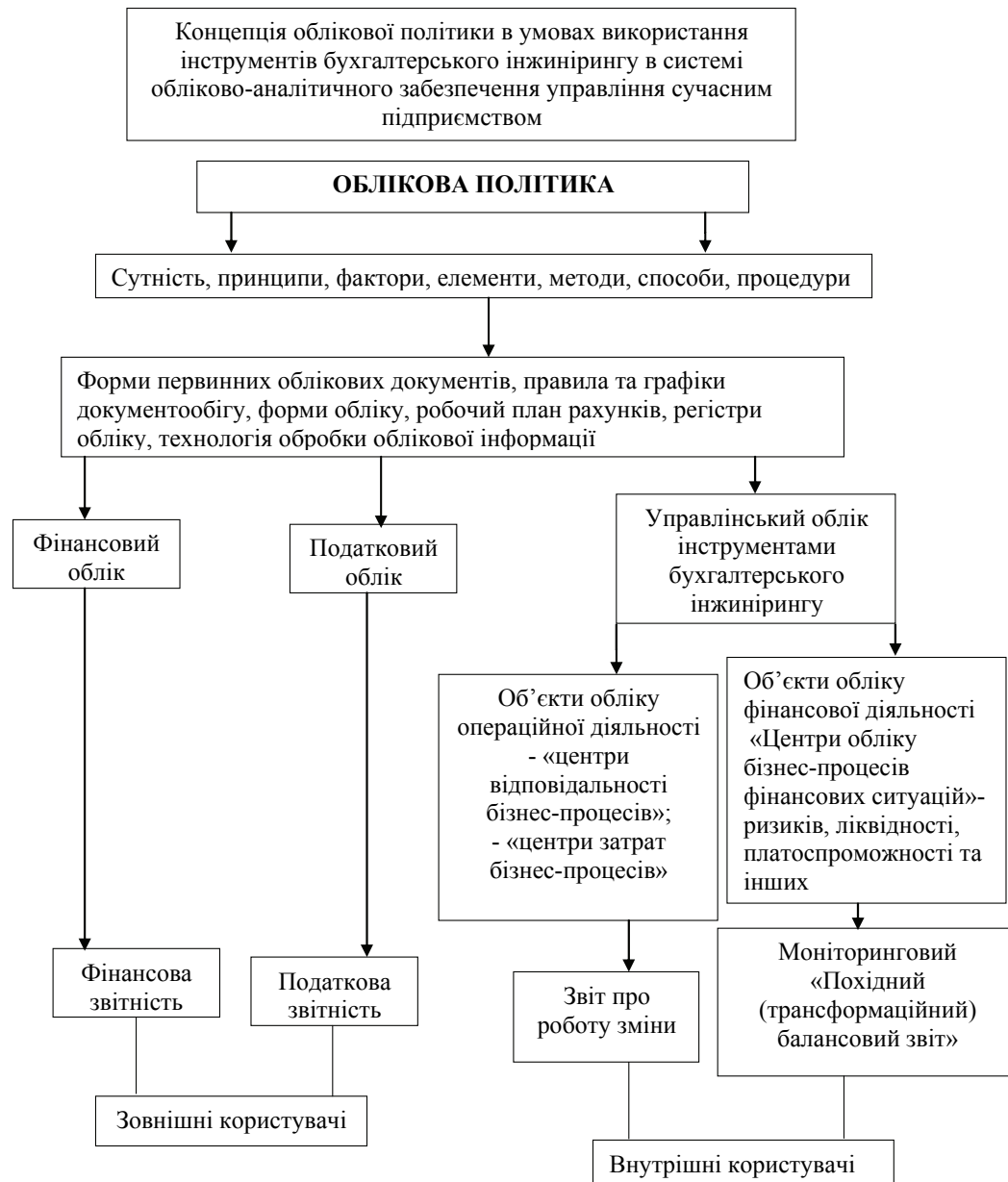

Рис. 2. Модель концепції облікової політики сучасного підприємства в умовах фінансового інжинірингу

Четвертий етап полягає у відборі потенційно придатних для використання підприємством методів і способів ведення бухгалтерського обліку. Відбір ведеться зі всього розмаїття теоретично можливих методів і способів, відповідно до прийнятих на минулому етапі припущень і запропонованих нових, на другому етапі, факторів вибору.

ВИСНОВОК

Оскільки, бухгалтерський інжиніринг, як інструмент обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством, є принципово новим у системі інформаційного забезпечення, то це викликає необхідність і у розширенні функцій всіх елементів облікової політики факторів, принципів, методів, способів, процедур, об'єктів та суб'єктів діяльності. У контексті чого пропонується їх доповнити необхідними функціями, які забезпечують організацію облікової політики підприємства, в умовах дії нового економічного механізму, – фінансового інжинірингу, який набув поширення в

країнах з ринковою економікою, як один із механізмів оптимізації кризових явищ у глобалізованому конкурентному середовищі.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку. Житомир: ПП "Рута", 2009. 528 с.
2. Голов С.Ф., Ефименко В.И. Учёт и контроль затрат: пути развития. Бухгалтерский учёт, 1991, № 11; С. 5-11
3. Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. Чернівці. 2014. 384 с.
4. Житній П.С. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислових систем: методологія та організація: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. 352 с.
5. Олійник Я.В. Інституціональні засади організації бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції: монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 320 с.
6. Пушкар М.С., Щирба М.Т. Теорія і практика формування облікової політики: монографія. Тернопіль: Карт-блани, 2010. 260 с.

7. Криштопа І.І. Стратегічний облік об'єднаного бізнесу: Монографія, моделювання, організація: монографія. Кривий Ріг, 2016. 464 с.

8. Легенчук С.Ф., Вольська К.О., Вакун О.В. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: монографія. Івано-Франківськ 2016. 226 с.

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки". URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_020

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon.gov.ua>.

11. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: Наказ Міністерства фінансів України 27 червня 2013 р. № 635. URL: http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.asp

References

1. Butynets F.F. Organization of accounting. Zhytomyr: PE "Ruta", 2009. 528 p. (in Ukrainian).

2. Golov S.F., Efimenko V.I. Accounting and cost control: development paths. Accounting, 1991. № 11; pp. 5-11 (in Russian).

3. Hohol T.A. Accounting and analytical support for the management of small businesses: a monograph. Chernihiv, 2014. 384 p. (in Ukrainian).

4. Zhytnii P.Ye. Accounting policy in the development of financial and industrial systems: methodology and

organization: monograph. Luhansk: publishing of the SNU after V. Dal, 2007. 352 p. (in Ukrainian).

5. Oliinyk Ya.V. Inspiritual principles of accounting organization in the conditions of international integration: monograph. Kyiv: KNEU, 2014. 320 p. (in Ukrainian).

6. Pushkar M.S., Shchyrba M.T. Theory and practice of accounting policy formation: monograph. Ternopil: Carte Blanche, 2010. 260 p. (in Ukrainian).

7. Kryshchop I.I. Strategic accounting of the merged business: Monograph, modeling, organization: monograph. Kryvyi Rih, 2016. 464 p. (in Ukrainian).

8. Lehenchuk S.F., Volska K.O., Vakun O.V. Documentation in accounting: process approach: monograph. Ivano-Frankivsk 2016. 226 p. (in Ukrainian).

9. International Accounting Standard 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors". URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_020 (in Ukrainian).

10. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine dated 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon.gov.ua>. (in Ukrainian).

11. Methodological recommendations for the accounting policy of the enterprise: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated June 27, 2013 № 635. URL: http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.asp (in Ukrainian).

ШЕЛЬЧУКТетяна Сергіївна
tetyanashelchuk@ukr.net

УДК 34.07

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ**студент, Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**PROBLEMATIC ISSUES IN THE ACTIVITIES OF THE SPECIAL ANTI-
CORRUPTION PROSECUTOR'S OFFICE***SHELCHUK Tetiana Serhiivna – student, National Law University after Yaroslav the Wise*

Статтю присвячено виявленню проблемних питань діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Виокремлено пріоритетні напрями вдосконалення діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виходячи з положень міжнародно-правових актів та світового досвіду. Встановлено функції і завдання Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, реалізація яких здійснюється у процесуальній формі. Автор висвітлює основні вимоги щодо забезпечення незалежності функціонування САП відповідно міжнародних стандартів.

* * *

Статья посвящена выявлению проблемных вопросов деятельности Специализированной антикоррупционной прокуратуры. Выделены приоритетные направления совершенствования деятельности Специализированной антикоррупционной прокуратуры исходя из положений международно-правовых актов и мирового опыта. Установлены функции и задачи Специализированной антикоррупционной прокуратуры, реализация которых осуществляется в процессуальной форме. Автор освещает основные требования по обеспечению независимости функционирования САП соответствию с международными стандартами.

* * *

The article is devoted to problematic issues of implementation of the Specialized anticorruption Prosecutor's office functions. Priority directions of improvement of activity of Specialized anti-corruption prosecution, based on the provisions of international legal instruments, international experience. The functions and tasks of Specialized anti-corruption prosecutors whose implementation is carried out in a procedural form are established. In the article is determined the basic requirements for the existence of this anti-corruption body in accordance with international standards. The author investigated the situation in the sphere of fighting against corruption in Ukraine. The author determined the main requirements for ensuring the independence of the functioning of the Specialized anticorruption Prosecutor's office in accordance with international standards. The author pays close attention to the inconsistency in the legislation of Ukraine. The author pronounce Specialized anticorruption Prosecutor's office should be a link between the system of state anti-corruption bodies, which ensures its integrity and efficiency.

Ключові слова: спеціалізована антикорупційна прокуратура, функції, міжнародні стандарти, вимоги, проблеми.

Ключевые слова: специализированная антикоррупционная прокуратура, функции, международные стандарты, требования, проблемы.

Key words: specialized anti-corruption prosecutor's office, functions, international standards, requirements, problems

ВСТУП

У сучасному світі корупція визнана глобальною проблемою, а поширення корупційних способів вирішення соціальних, економічних, політичних та інших питань свідчить про системність цього явища фактично у всіх сферах суспільного та державного життя, що має наслідком створення системи антикорупційних органів з метою ефективного запобігання та протидії корупції у всіх її проявах. Одним із таких органів є Спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка є дуже важливим інструментом для належного функціонування всієї антикорупційної системи, а особливо Національного антикорупційного бюро України.

МЕТА РОБОТИ – дослідження проблемних питань діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та положень законодавства щодо неузгодженостей у реалізації її функцій, а також визначення основних вимог стосовно існування цього антикорупційного органу відповідно до міжнародних стандартів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою статті є наукові праці, нормативно-правові акти, матеріали

періодичних видань та ресурси Internet. Під час написання статті застосовано методи аналізу і синтезу, узагальнення та порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

За результатами вимірювання Transparency International світового Індексу сприйняття корупції (CPI), у 2018 р. індекс CPI України складає 32 бали зі 100 можливих, тобто 120 місце серед 180 країн. Таким чином, Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 р. – 30 балів, 130 місце). Місце України у такому антирейтингу є одним із вагомих чинників створення ефективної системи боротьби з корупцією.

Необхідність запровадження антикорупційної спеціалізації прокурорів закріплена в низці міжнародних актів, зокрема, у Конвенції ООН проти корупції наголошено на обов'язку держави щодо створення спеціалізованого органу чи органів уповноважених на боротьбу з корупцією за допомогою правоохоронних заходів спроможних виконувати свої функції самостійно без будь-якого неналежного впливу [1]; ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27.01.1999 року № ETS 173 (визначена необхідність забезпечення спеціалізації

персоналу і органів у сфері боротьби з корупцією у пояснювальному меморандумі до Конвенції визнана пріоритетність забезпечення спеціалізації та незалежності осіб чи органів відповідальних за протидію корупції, які повинні мати адекватні знання і юридичні й матеріальні засоби для отримання та централізованого використання інформації необхідної для запобігання і виявлення корупції» [2]; у п. 8 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № (2000) 19 Роль прокуратури у системі кримінальної юстиції (констатовано, що спеціалізація повинна розглядатися як пріоритетний напрям організації прокуратури, навчання і професійної діяльності прокурорів [3].

Міжнародні антикорупційні конвенції визначають чотири засадничі умови забезпечення ефективності спеціалізованих антикорупційних органів, а саме спеціалізацію, незалежність, професійну підготовку та достатні адекватні ресурси. Отже, для реальної боротьби з корупцією необхідно, в першу чергу, чітко визначити та розподілити повноваження між конкретними інституціями, забезпечити наявність спеціалізованих органів, на які покладалися б обов'язки щодо протидії корупції.

Функції САП визначені у ч. 5 ст. 8 ЗУ «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 р. [4]: функція нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України. Підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях та представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями здійснюється у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 р., стосовно корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушеннями. Більш детально питання діяльності САП регулюються Наказом Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України» від 12.04.2016 р.

Згідно п. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р., де зазначено, що антикорупційна прокуратура створюється на правах самостійного структурного підрозділу, тому питання його незалежності виходить на перший план. У рекомендаційних настановах від Міжнародного валютного фонду узагальнюється, що одним із шляхів забезпечення ефективної самостійності та незалежності публічного органу або структурного підрозділу такого органу є надання йому формальних прав, а саме: право самостійно здійснювати планування своєї діяльності та визначати внутрішню організаційну структуру (визначати межі та розміри, географічне розташування територіальних підрозділів); право виділяти, перерозподіляти кошти, передбачені бюджетом на орган (підрозділ); право визначати власні адміністративні стандарти діяльності (наприклад, порядок проведення зустрічей, контролю у рамках здійснення нагляду за діяльністю правоохоронних органів); залучення персоналу, підвищення його кваліфікації та оплата праці (спроможність визначати академічні та технічні кваліфікаційні стандарти для різних категорій осіб, що приймаються на роботу;

право приймати на роботу та звільняти працівників; можливість розробки та реалізації програм підготовки та підвищення кваліфікації працівників; спроможність використовувати працівників у необхідному обсязі; спроможність вести переговори стосовно визначення рівнів оплати, праці (часто з урахуванням більш широким положень та домовленостей, що діють у державному секторі). Як свідчить практика, це дасть можливість ефективніше використовувати власні ресурси та швидше реагувати на кадрові виклики та потреби; право здійснювати адміністрування власних систем інформатизації або передавати надання відповідних послуг на аутсорсинг приватним підприємствам; право застосовувати без узгодження з іншими органами певних прав на здійснення примусу у сфері нагляду за здійснення правоохоронної діяльності. Незалежне застосування таких повноважень дає змогу оперативно реагувати на випадки недотримання процесу-альних та інструктивних норм [6]. Тобто забезпечення САП необхідними та достатніми ресурсами для ефективного здійснення своїх повноважень є однією із складових її незалежності.

Однак, на підставі аналізу Закону України «Про прокуратуру» можна зробити висновок стосовно певного обмеження автономії антикорупційної прокуратури, а саме, відповідно до ч. 3 ст. 7 вище названого Закону, вказано, що утворення САП, визначення її структури і штату здійснюються Генеральним прокурором за погодженням з Директором Національного антикорупційного бюро України. У цьому випадку виникає питання, для чого Генеральному прокурору, який очолює єдину систему прокуратури погоджувати свої рішення стосовно утворення та діяльності структурного підрозділу прокуратури з іншими суб'єктами, а саме з Директором НАБУ. Крім того, згідно із п. 5 ст. 8¹ Закону Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники не мають права давати вказівки прокурорам Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та здійснювати інші дії, які прямо стосуються реалізації прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури їхніх повноважень, а у свою чергу, ст. 17 Закону, прокурори вищого рівня, а для першого заступника та заступника Генерального прокурора України (серед яких є керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) прокурором вищого рівня є саме Генеральний прокурор України, мають право давати вказівки прокурору нижчого рівня, погоджувати прийняття ним певних рішень і здійснювати інші дії, що безпосередньо стосуються реалізації цим прокурором функцій прокуратури, виключно у межах і порядку, визначених законом. Крім того, у ч. 3 ст. 17 Закону закріплено, що Генеральний прокурор України має право давати вказівки будь-якому прокуророві, але не зазначено жодних обмежень для цього стосовно прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, адже, незважаючи на те, що прокурори антикорупційної прокуратури є працівниками Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, у Законі зазначено, що прокурори України мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури у системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає в прокуратурі [7].

Також, окрім питання узгодження положень за-

конодавства стосовно діяльності САП, однією із суттєвих проблем є те, що між створеними антикорупційними органами вже тривалий час спостерігається явне протистояння, тобто, замість того, щоб скоординувати свої зусилля у єдиному напрямку, вони займаються вирішенням внутрішніх міжусобиць, чим компрометують себе в очах суспільства. Можливо, початок діяльності Вищого антикорупційного суду сприятиме вирішенню цього питання. Зокрема, стосовно цього можна зазначити, що на думку А.В. Лапкіна початок функціонування ВАС можна буде вважати завершенням створення цілісної системи протидії кримінальним корупційним правопорушенням, органом розслідування яких є НАБУ, органом процесуального керівництва таким розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення у яких є САП, а судового розгляду й вирішення відповідних справ – ВАС [8].

ВИСНОВКИ

Створення спеціалізованого антикорупційного органу свідчить проте, що боротьба і запобігання корупції на сьогодні є одним із пріоритетних напрямів державної політики, що відповідає передовому європейському досвіду. Однак, слід зауважити, що успішне виконання цього завдання забезпечується за рахунок діяльності не тільки певного структурного підрозділу, а й прокуратури загалом, крім того, поліції та усіх інших правоохоронних та управлінських структур держави і громадських формувань. На мою думку, саме САП має бути сполучною ланкою системи державних антикорупційних органів, яка забезпечує її цілісність та ефективність, тобто лише за таких умов буде належним чином проявлятися діяльність цих органів у сфері боротьби з корупцією. Крім того, потрібно узгодити положення законодавства стосовно створення та діяльності САП.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята 31.10.2003 та ратифікована Україною 18.10.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16;
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): прийнята 27.01.1999 р. та ратифікована Україною 18.10.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101;
3. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № (2000) 19 Роль служби публічного обвинувачення кримінальної юстиції: прийнята 06.10.2000 р. та ратифікована Україною. URL: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/rek_2000.pdf;
4. 3У "Про прокуратуру". № 1697-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>;
5. Наказ Генеральної прокуратури України "Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України" від 12.04.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149900-16>;
6. Сторі Т., Аав Е., Адамс Д. Реформа адміністрування податків та варіанти врядування. Міжнародний валютний фонд (Департамент з бюджетних питань). 2014. 65 с.
7. Ковальчук І.С. Проблемні аспекти організації та діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00822470_0.html.
8. Лапкін А.В. Спеціалізована антикорупційна прокуратура: проблеми організації та діяльності. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14831/1/Lapkin_63-70.pdf

References

1. United Nations Convention against Corruption: adopted on 31.10.2003 and ratified by Ukraine on October 18, 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (in Ukrainian).
2. Criminal Anti-Corruption Convention (ETS 173): adopted on January 27, 1999 and ratified by Ukraine on October 18, 2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (in Ukrainian).
3. Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe № (2000) 19 The role of the public prosecution service of criminal justice: adopted on 06.10.2000 and ratified by Ukraine. URL: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/rek_2000.pdf (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine "On Prosecutor's Office". № 1697-VII dated October 14, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (in Ukrainian).
5. Order of the General Prosecutor's Office of Ukraine "On Approval of the Regulations on the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office of the General Prosecutor's Office of Ukraine" dated April 12, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149900-16> (in Ukrainian).
6. Story T., Aav E., Adams D.. Tax Administration Reform and Governance Options: International Monetary Fund (Department of Budget Issues). 2014. 65 p.
7. Kovalchuk I.S. Problematic aspects of the organization and activity of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00822470_0.html (in Ukrainian).
8. Lapkin A.V. Specialized anti-corruption prosecutor's office: problems of organization and activity. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14831/1/Lapkin_63-70.pdf (in Ukrainian).

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?**1. Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.**4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.**

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua